

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA:
AZ UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG.

SZERKESZTI:
VÁRI ALBERT

TARTALOM:

	Lap
<i>Benczédi Pál</i> : Az unitárius név és álláspont	233
<i>Dr. Iván László</i> : Az én unitárizmusom	244
<i>Pálffy Márton</i> : Vizkeresztre. (Janus Pannonius költeménye). Fordítás	253
<i>Lőrinczi László</i> : Jézus álma: élet-lehetőség. (Meditáció)	254
<i>Pálffy Márton</i> : Janus Pannonius verseiből. Vitéz János érsekre. — Laurushoz. Fordítások	259
<i>Péter Sándor</i> : Tükördarabok a székelykeresztúri unitárius egyházközség multjából	260
<i>Nagy Zoltán</i> : A szószék és a tömeggondolkozás ...	269
(bp): A liverpooli vita folytatása	272
Irodalom	273
Különnfélék	275

LXVI. ÉVF. 1934. NOVEMBER—DECEMBER 6. FÜZET.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

megjelenik minden két hónapban egyszer, legkevesebb
3. iv tartalommal.

FŐMUNKATÁRSÁK :

BENCZÉDI PÁL, KAUNTZNÉ ENGEL ELLA, KELEMEN
LAJOS, KERESZTESI DÉNES, KOVÁCS LAJOS,
LŐFI ÖDÖN, PÉTER LAJOS ÉS
DR. VARGA BÉLA.

A KERESZTÉNY MAGVETŐ a szabadelvű kereszténység szolgálatában áll. Célja: a tiszta keresztény theizmus magasztos eszméit a jelen kor különböző gondolatáramlatai közt fenntartani s emellett szolgálni azoknak az érdekeknek is, melyek az egyház s különösen az unitárius és más szabadelvű egyházak életére történelmi vagy gyakorlati szempontból vonatkoznak.

Évégre közöl hittani, bölcséleti és történelmi tanulmányokat, értekezéseket, szépirodalmi munkákat s másnemű dolgozatokat s azonkívül az oktatás- és nevelésügynek is tért szentel; az egyházi és oktatásügyi nevezetesebb mozgalmakat figyelemmel kíséri.

A lap szellemi részét illető minden közlemény Vári Albert tanár címére küldendő. (Cluj, Unitárius Kollégium.)

Előfizetési ára egész évre Romániában 200 lej. Magyarországon 8 P. Pártoló-díj egész évre: 300 lej, mely összeg Hadházy Sándor egyházi pénztárnok, az U. I. T. pénztárnoka címére küldendő (Cluj, Unitárius Kollégium).

Alapítóknak, akik 3000 lejt fizetnek, díjmentesen küldjük a folyóiratot.

Az unitárius név és álláspont.

A köztudatban az van elterjedve, hogy az unitárius név az egyház megalakulásakor és törvényesítésekor (1568 és 1571) az egyháznak már hivatalos neve lett volna. Így beszélnek az unitárius egyházzól nemcsak az unitárius történetírók egy része, hanem némely más vallásuk is, mint Haner és Bod Péter. Az unitárius névnek az egyház alakulásakor, mint az egyház címének és nevének alkalmazása, tévedés. Gordon Sándor a nagy angol unitárius történetíró még azt is kétségbevonta, hogy ez a szó a 16. században az erdélyi reformáció nagy munkájában előfordult volna.¹ Az unitárius szó azonban, ha nem is mint az egyháznak, vagy a vallásnak a jelzője, mégis előfordult. Előfordult pedig ilyen mondatban: Ergo deus est unitarius. Amilyen értelmet a trinitas szónak Servét Mihály adott, abból az unitas és unitárius szónak meg kellett születnie. A gyulafehérvári nagy vita alkalmával Méliusz Péter és a vele egynézetűek azt vitatták, hogy az Isten trinitárius, Dávid Ferenc és hívei pedig azt, hogy az Isten unitárius, azaz egység, személyében és lényegében.² A Dávid Ferenc pecsétjének felirata: S. T. U. M. Sigillum Transylvanorum Unitariorum Ministrorumnak a rövidítése, amiből következik, hogy Dávid Ferenc már gondolt arra, hogy az unitárius szó, az egyháznak hivatalos neve legyen.³ Hogy miért nem vették fel e nevet hitelődeink megalakulásuk első éveiben, nem tudjuk biztosan megállapítani. Valószínű azért, mert tulajdonképpen

¹ Alex. Gordon: Heads of the English Unitarian History. 22 l.

² Borbély: Az unitárius egyház hitelvei a XVI. században. 48 lap jegyzet.

³ Jakab Elek: Dávid Ferenc emléke. 246 lap. Fosztó Uzoni azt írja, hogy a gyulafehérvári második nagy vita után már unitáriusoknak kezdték nevezni hitelődeinket. Historia Trans. Unitariorum I. k. 138 lap.

a reformáció minden árnyalata abban a hitben volt, hogy ő lépett rá a tiszta kereszténység biztos alapjára s magát egyszerűen kereszténynek nevezte. Hítelőink papjai eleinte magukat „evangélikus hitvallásu szolgáknak“ nevezték, máskor meg: „Erdélyben és Lengyelországban levő ekkleziákról“ olvasunk. Az 1576-ik évi törvény így említi: „Azok, akik Dávid F. hitén vannak“. Máskor meg: „A másik vallás“ kifejezéssel jelzik egyszerűen. Nevezték még kolozsvári vallásnak, magyar vallásnak stb. Nem maradt el természetesen az ellenséges indulatú elnevezés sem. Legtöbbször árianus, socinianusnak, anabaptistának, később zsidózónak, sőt gyakran atheistának, még hagyján, hogy török hitűnek nevezték el elődeinket a velük nem rokonszenvező, mindenképpen kisebbiteni akaró ellenfelek.

A 16. század végére már nemcsak határozottan külön válnak egymástól az erdélyi protestáns felekezetek, hanem az 1600 évben Léczfalván tartott országgyűlésen vallásunkról „unitaria religio“ címen esik szó. Az 1638 évi szomorú eseményekkel kapcsolatos deézsi egyezkedés „unitaria recepta religio“, „unitaria magyar ecclesia“ néven említi. Az Approbata Constitutiókban „Unitaria vel antitrinitaria“ szavak szerepelnek, az 1848 évi törvény unitárius vallásról, az 1928 évi román kultusztörvény pedig unitárius kultusztanról emlékezik meg.

A lengyel antitrinitariusokat általában szocinianusoknak nevezik. Ok sohasem nevezték magukat szociniánusoknak. A 16. és 17. században különböző neveken fordulnak elő. Ilyenek „kisebb reformált lengyel egyház“, „keresztények“, „katholikus keresztények“ és „lengyel testvérek“. Később megszerették az unitárius nevet, mely Erdélyből jutott hozzájuk s örömmel átvették. A hazájukból való kiüldözés után pedig a világ különböző tájaira elhordozták ezt a nevet.¹

Angliában az antitrinitárius elvek szórványosan korán elterjedtek, de a központi hatalom ott mindig erős lévén, csirájában elfojtotta. A külföldi antitrinitáriusok közül többen megfordultak itten, sőt a lengyelek olyan nagy reménységet fűztek Angliához, hogy a Rakowi káténak latin kiadását I. Jakab angol királynak ajánlották. Angliában természetesen ezt a kátét megégették 1614-ben.

Az unitárius szó a Britt-szigeteken írásban leelőször 1682-ben

¹ E. Morse Wilbur: Our Unitarian Heritage. 148 lap.

fordult elő egy levélben, melyet „két filozufuss írt, nevüket elhallgatva. E levél Ahmet Ben Ahmethez, Marokkó akkori londoni követéhez volt írva s a névtelen írók azt juttatták kifejezésre benne, hogy ők a „keresztények ama felekezetéhez tartoznak, melyet unitáriusnak neveznek“. Az aláírók óvatosságból hallgatták, illetve rejtették el nevüket, mert abban az időben a disszentereket keményen üldözték. A mohamedán kapcsolat sem volt veszedelem nélküli, mert az ellenséges indulat könnyen a kereszténység határain túl tett bennünket.¹ A legelső angol könyv, amely az unitárius szót tartalmazza, 1687-ben jelent meg. (Nye: *Brief History of the Unitarians, colled also Socinians*. Az unitáriusoknak, akiket szociniánusoknak is neveznek, rövid története) Nye utána az unitárius szót, mint nemi fogalmat többen átvették s külömséget tettek ariánus, szociniánus és biddlei unitarizmus között. Ilyenek: William Treke (1662—1744), Thomas Embin (1663—1741) stb. Ezután szórványosan sokan fölvtették az unitárius nevet, de ezek között legnevezetesebb: Pristley József (1733—1804) és Lindsay Theofil (1723—1808). Pristley az üldözés miatt kiment Amerikába s ott is nagy uttörője lett az unitárius névnek és eszméknek. Pristley után az unitárius név otthonos kezd lenni Angliában és Amerikában, sőt a 19. században polgárjogot nyer mindenütt, ahol a szabadságot és igazságot megbecsülik. Az angoloknál és amerikaiaknál az unitárius vallás akkor kezdődött, mikor a szabadság eszméi már életbe indultak a nagy világon. A régi szervezett egyházaknak, melyek egyuttal hatalmon is voltak, a lelkek fölött való zsarnokságát annyira veszedelmesnek tartották az angol és amerikai unitáriusok, hogy tudatosan nem unitárius egyházzól, hanem vallásról beszéltek. Nem az egyházjog értelmében vett egyházat alkottak, hanem a vallást ébresztették fel az egyesek lelkében s ezen egyes lelkekből, akik egymáshoz közel laktak, egyházközségeket alkottak. Az egyházközségek egymástól teljesen függetlenek, nem tartja őket egymással össze semmi más, mint a hitbeli közösség. Ezt a teljes szabadságot annyira komolyan veszik, hogy némelyek még az unitárius szó ellen is óvást emeltek, nehogy egy felekezetbe való tartozás miatt a szellemi szabadság valamiképpen korlátozva legyen. Erről a kérdésről nagy disputa folyt Amerikában és Angliában is és az eredmény az lett, hogy helyes érzék-

¹ Gordon i. m. 22 és 23 lap.

kel az unitárius nevet megtartották, de a hasonló gondolkozásaikkal az együttműködést nem zárták ki. Mindkét hatalmas országban megalkották az egyetemes szervezetet: Az angol és amerikai unitárius társulatot csaknem teljesen egy időben (1825), de gondoskodtak arról, hogy a más szabadelvű egyházakkal együtt működve, a vallásnak szent áldását a világ minden részében hirdethessék. Az unitárius és más szabadelvű gondolkozók konferenciáikon elhangzott nagy vallási és társadalmi gondolatok annyira az egyetemes emberiség szent céljait szolgálják, hogyha Jézus most jelenne meg a földön, bizonyára megelégedését fejezné ki e fölött. És a nagy és komoly szervezet a világon minden jóra igyekvő vallásos, vagy társadalmi irányzattal felveszi a közös munka, az együttműködés fonálát s hogy a világ összevisszaságán, bábeli zürzavarán nem tud segíteni, az nem rajta mult, hanem azon, hogy a Jézus vallásától még nagyon távol áll a világ.

Az elmondottak után már önként következik az unitárius álláspontnak kibontakozása. Ha a szóhoz magához ragaszkodnánk, abból egy nagyon konzervatív, nagyon orthodox, mozdulatlan állásponthoz is juthatnánk. Azonban a történelem folyamatán az unitárius felfogás mindig a hatalmasok zsarnokságával állott szemben s mint ilyen mindig szabadságra vágyott. Ahol szabadságot tudott teremteni, ott megélt, ahol a szabadságot megölhették, ott az unitárius vallás fénye is kialudott. Amikor Gordon Sándor Magyarországon járt (1879) Debreczenben egyik református püspök az unitáriusokra azt a megjegyzést tette: „Nem szeretem az unitárius nevet, mert az unitárius egy olyan ember, aki sohasem mondta ki az utolsó szót“. Gordon erre ezt felelte: „Nagyon örvendek, hogy ön aggódik ezért. A mi egyházközsegeink azért unitáriusok, mert szabadok.“¹ Az unitárius álláspontot a szabadság teremtette meg, vagyis midőn a lélek abba a helyzetbe juthat, hogy minden külső befolyás és erőszak nélkül, egyedül a maga egyenes útján keresse az Istent, az unitárius felfogáshoz jut. Az unitarizmus az Istent egyetlen egynek hiszi nemcsak személyében, hanem lényegében is. Felfogásunk egyenesen Jézus lelkéből származik, aki a legtökéletesebben megértette a magasságos Isten valóját. Jézus az Istenben az atyát látta, aki minden teremtményével szemben szeretetet és jóságot su-

¹ Gordon i. m. 131 l.

gároz. Istenről való ismereteink teljességét az evangélium szilárd alapjairól nézzük s onnan alkotjuk meg magunknak a róla való felfogásunkat. Az unitáriusnak az Istenről alkotott kép a legfontosabb. Mások a történelem folyamán megrettentek ettől a kérdéstől, azt mondták egyszerűen, hogy ez titok s nem kell bolygatni. Hát természetes, hogy az Istenség kérdése mindig titok volt és titok is fog maradni. De ha megközelíthetetlen titok, miért kellett a fiunak s a szentléleknek istenségét kitalálni? Miért volt akkor szabad a niceai és más zsinatokon azokról vitatkozni, határozni? Miért kellett a reformáció alkalmával a középkori egyháznak annyi tantételét megbolygatni? Azért, mert az irás azt mondja, hogy a lélek mindent megvizsgál, még az Isten mélységeit is. Az unitárius reformáció, a reformációnak ez a legradikálisabb ága, mindent vizsgálat alá vett éppen a reformáció alapelve: a szentírás tekintélye szempontjából. Dávid Ferenc vívódásait, küzdelmeit, lelke nagy aggodalmait s folyton fejlődő javításait csak abban az esetben érthetjük meg, hogyha a bibliához mérjük a reformációt. Kálvin például a biblia egységét minden körülmények között megingathatlannak tudta s az volt a meggyőződése, hogy tanai csakugyan a szentíráson alapulnak, még pedig nemcsak a szentírásnak egyes helyein, hanem a teljesen egybehangzó szentíráson. Már Servét Mihály felismerte a biblia egyes iratai közötti ellentéteket, felismerte a reformáció bibliából nem igazolható tanait s ezeket a megállapításokat Dávid Ferenc még tovább fejtegette s ámbár távol állott a mai kor bibliai kritikájának eredményeitől, de megérezte a szentírás lelkét s nem Pál apostolnál állott meg, hanem az evangéliumoknál. Ugyanezt az utat futották meg más antitrinitárius gondolkozók is. Ezzel két nagyon fontos eredményt értek el. Egyik az, hogy Istenről való felfogásokkal közelebb jutottak Jézus felfogásához, mint azok, akik a Pál levelei alapjáról szemlélték a kereszténység épületét s ezzel a vallásos szemléletre egy derűs, bizakodó fényt derítettek, a sötét, komor teológiai felfogással szemben, amely az egész emberiségben romlottságot és erkölcsi tehetetlenséget lát. Az evangéliumi állásponttól sokkal könnyebb egy erkölcsi világrendet megalkotni, mint a Pál apostoléról, amely föltétlenül vallásos nézet és Pál a legnagyobb apostol, de azért mégis igazat kell adnunk a H. G. Wells megjegyzésének, hogy elrontotta a kereszténységet. Jézus felfogása, élete, munkássága mindenkor a föltétlen bizalom, napsúgaras opti-

mizmus utján haladott Egyetlen vonás sincsen az ő fönséges élet-utján, amelyből az ellenkezőre lehetne következtetni. A másik lényeges szempont az, hogy hitünk forrását, zsinormértékét: a bibliát is vizsgálatnak vetették alá s ezáltal a szabadság, a szabadkutatás szelleme nyívánult meg a bibliával szemben is. Ezzel a biblia elveszítette az ugynevezett tabu szerepét, de megnyerte igaz értékét és jelentőségét, s a bibliából ma, a reformáció után négyszáz évvel, nem külső parancsot, értinetetlen és értelmetlen dogmás tételeket olvasunk ki, hanem vallást, lelket és életet. Ma már nem akadunk fenn a biblia kozmológiáján, ellentmondásain, történeti tévedésin sem. A biblia a vallásnak a könyve. Benne eljutok a vallásosság legmagasabb csucsára és innen szemlélem az Istent s ebből látom, hogy a legnagyobb tanubizonyosság az unitárizmus mellett a szentírás.

Jézus Isten fogalma a legtisztább egység. El sem lehet másképpen képzelni, mert Jézus is nemzetének fia volt s a zsidó felfogásnak az az egyik legnagyobb értéke, hogy az Isten egység tanát az emberiség számára megalkotta.

A reformáció óta sok minden véletlen jött közbe, amely a szentháromságnak hagyományos tanát meglehetősen megingatta a gondolkozó elmék előtt. Ezek a véletlen szellemi irányzatok és a csaknem minden népnél fellépő racionálizmus áramlata. Ezek a mozgalmak azonban nemcsak az unitárizmust, hanem általában az egész kereszténységet befolyásolták s ha valami jót tettek is az emberi haladás szempontjából, ma egyik iránnyal sem tudjuk magunkat azonosítani. A vallás belső lényegébe egyik irányzat sem tudott behatolni s ha az emberi szellem történetében egy egy állomást jelentettek is, ma már sokkalta tul vagyunk ezeken az állomásokon. Ma már odajutottunk, hogy a vallást nem tekintjük csak hagyománynak, nem tekintjük a lélek egyik vagy másik alkatrészével elérhetőnek, hanem a vallás a lélek teljességéből fakad. Régebben az unitáriusok az értelemre a kelletnél is többet adtak (a Rakowi káté is), ma már ismerjük azt a tényt, hogy ezen a téren az értelemnek nagyobb és döntő szerepe van. Azonban nézetünk szerint kiegyensúlyozott életet csak az tud teremteni, ha az értelem, érzelem és akarat összhangban áll vallásosságunkban. Ezen az alapon áll elő a vallásos élmény, az az irracionális, a mely az embert a teremtővel a menyei atyával elválaszthatatlanul összekapcsolja.

Amidőn a Jézus Krisztusról való felfogás tárgyalására térünk, nemcsak arra a meggyőződésre jutunk, hogy a kereszténység történetében a Krisztusról való tan milyen nagy szerepet töltött be, hanem arra is, hogy az unitarizmusnak ebben a kérdésben nem volt egységes álláspontja. A történelem folyamatán az unitárius szó inkább az antitrinitárius fogalomnak felel meg. Már az őskeresztény korban az antitrinitárius irányzatnak három formája jelent meg. A legelső a Szamosatai Pálé, aki Jézust valóságos embernek tartotta, de az ige (logosz) következtében az erkölcsi tökéletességnek eszménye lett. A logosz által való megtelítettség következtében Istenhez hasonlónak, Isten fiává, Istenné lett. Krisztusban tehát nem az Isten szállott alá az égből, hanem Jézus a földről emeltetett fel az égbe. A logosz és Jézus együtt az Isten fia. A többi próféták és Jézus között fokozati különbség van, a prófétákban a logosz csak kis mértékben volt, Jézusban teljes mértékben benne volt és ez tette őt Istenné. A második a Szabellius nézete. Az egy Istenben három féle szempont (aspectus) van: atya, fiu (vagy ige, logosz) és szent lélek. Néha azt tanította, hogy Krisztus emberi formában Isten, máskor meg azt, hogy Krisztus Istennel benső kapcsolatban levő ember. Legnevezetesebb az Árius által hirdetett forma, mely szerint a három személy egymástól teljesen különböző lény; a fiu (az ige) és a szent lélek habár minden idő előtt léteztek, mégis létüket az Isten akaratának köszönhetik, az egyedüli hatalmas Istennek.¹

Ezek a felfogások az antitrinitarizmus történetében valamilyen módon többször előfordulnak. Nevezetesen Servét tanában, aki Jézus Krisztust imádandónak, de nem örök, az atyával egyenlő Istennek tartotta. Servét is sokat bevett a neoplatonizmusból s mégis antitrinitárius tudott lenni. Blandrata egészen Áriusz nyomán járt, Socinus Faustus pedig inkább Szabellius nézetéhez hajlott. Szerinte Jézus felment a menybe s ottan közben jár a mi érdekünkben az atyánál. Jézus büntelen életével, tanításaival, jó példájával, halálával, halottaiból való feltámadásával, menybemenetelével és a menyben lételemével lett a mi megváltásunk és üdvösségünk. Dávid Ferenc a *De dualitate tractatus*² című utolsó művében Jézusnak nem ad az égben semmi isteni szerepet, mindent, az ítéletet is az atya végzi

¹ Wilbur i. m. 16—26 l. 40. 62. l.

² Pokoly: Az erdélyi ref. egyház tört. 261 lap.

el s így Dávid Ferenc tényleg eljutott a teljesen zavartalan Istenegység tanához, melyet Kanyaró tiszta unitárizmusnak nevez. A Dávid Ferenc tiszta unitárizmusa a vallásos fejlődésnek kiváló példája; nagyon alkalmas arra, hogy a vallás teljes, életet és jellemet alakító ereje érvényesüljön benne. Sajnos, egyetlen lángelmének sem adatott meg az a lehetőség, hogy egymagára elvégezze azt, amit századoknak kell elvégezniök. Dávid Ferenc gyökeres újításainak az ósdi idők ellentállottak, hogy aztán háromszáz esztendő multán az emberiség ismét ott kezdje a munkát, ahol ő elhagyta volt. Az erdélyi unitárius vallás, melynek alapítója Dávid Ferenc volt, sokáig más nyomokon, inkább a szocinianus alapon fejlődött egészen a 19. század közepéig. Sok jel mutatja, hogy Dávid Ferenc felfogása nem ment feledésbe a nehéz időkben sem, de egyházunk vezetői meghajoltak a kényszerítő körülmények előtt s az unitárius hitelvekből csak annyit valósítottak meg, amennyit az egyház létének kockáztatása nélkül lehetséges volt. A 17. és a 18. században keletkezett szimbolikus irataink mind az istenség magaslatára emelik fel Jézust, ámbár ezzel a szentháromság tanát nemcsak el nem ismerték, hanem egyáltalán nem is támogatták. A 18. században az akkori unitárius álláspontot a leghatározottabban Szentábrahámi Mihálynak: „A keresztény hittudomány összege, az unitáriusok értelme szerint“ című műve fejezi ki. E művön a hollandus teológusok hatása is látszik, de az nem megy az eredetiség rovására. Szentábraháminak legnagyobb érdeme a többek között az, hogy teljes rendszert adott. Mindenre kitért, amire egy ilyen munkában szükség van. A 16. században az volt a legnagyobb belső szerencsétlenségünk, hogy a nagy küzdelmek miatt nem készítettek mindenre kiterjedő teológiai munkát, mely a papoknak, tanítóknak és a vallásközönségnek rendelkezésére állhatott volna. Nem kicsinyeljük le ezt a munkát, amit Enyedi György, Kósa János, Thoroczkai Máté, Koncz Boldizsár, P. Horváth Ferenc végeztek, de a Szentábrahámi munkája mégis a legteljesebb.

Minket nem csüggeszthet és nem bánthat az, hogy a Szentábrahámi teológiája a Krisztustan szempontjából szocinianus alapon áll. Hollandiában is voltak ezen a nézetten s az angoloknál pedig Pristley, aki egyébként egyetemes tudós is volt, szintén szocinianus nézeteket vallott. A bíráló szem a Pristley műveiben sokkal nagyobb kifogásolni való tanokat találhat, mint a Szent-

ábrahámiban. Priestley egyes kérdésekben materiálista volt, ami élesen ellenkezett teológiai nézeteinek legnagyobb részével. A Szentábrahámi műve pedig ilyen hiányban nem szenved.¹

A Jézus Krisztusról való helyes felfogás kialakulása csak a 19. században történhetett meg. Ez a század pontosan megállapította, hogy a Jézusról való történetekben, a személye körüli harcokban mi a valóság, mi a képzelet és mi a spekulációval rája aggatott tan. Megbecsülhetetlen munkát végzett ezen a téren az ugynevezett biblia kritika. Az amerikai unitáriusoknál Channing E. Vilmos vitte bele az unitárius vallás igazságát a nagy világ közvéleményébe. Ma sem tudja minden unitárius, hogy Channingtől mit tanult. Nemcsak a magyar nyelvre lefordított beszédeit és essayit olvashatjuk, hanem a Kriza János által fordított, de név nélkül először 1845-ben kiadott „A keresztény vallás elemei kérdésekben és feleletekben az unitáriusok értelme szerint“ kis káté Channing műve. Azt hiszem nem csak nekem, hanem még sok unitárius léleknek feledhetetlen emlék ez a könyvecske. Kár, hogy most már csak egyeseknek és könyvtáraknak van meg a birtokában. Ennél szebben és világosabban, mint ahogy a könyv teszi, még senki sem foglalta össze az unitárius hitelveket. Ebben is van azonban olyan ha más formában is, mint a szociniánus (rakowi) kátében, „Reméled-e, hogy az Idvezítő ur Jézust valaha meglátod? Igen is; mert őt rendelte az Isten ítélőbíróvá, hogy az emberi lelkeket megítélje a végső napon; ő fog engem is egykor megítélni a szerint, amint az életben cselekedtem jót vagy gonoszt.“²

Az igazság azonban fokozatosan odaérett, hogy ma már Jézusban a teljesen igaz, tiszta embert, az Isten akarata szerinti embert, ahogy némelyek nevezik: az isteni embert ismerhessük meg. A Jézusról alkotott felfogás szoros összefüggésben van a megváltás tanával. A keresztény teológiába becsuszott egy Jézus tanításaival ellentétes tan az eredendő bűnről. Ez az Ádám bűne. A bűn tehát egyetemes, az ember akaratától független szerencsétlenség. Ezt a bűnt a Krisztusnak, aki az Istenségnek egyik személye, moshatta csak le a saját vérének kiontásával. Aki ebben hiszen, az megnyeri a bűnbocsánatot és az örök üdvöt, aki nem hiszen, az elkár-

¹ Priestleyre nézve lásd The Inquirer 1933 III. 11. számát.

² A keresztény vallás elemei 24 k.

hozik. Az unitárius irányzat ezzel a felfogással mindig teljes ellentétben volt. Az Ádám bűne nem szállhat át ránk, mert a bűn személyes cselekedet, vagy mulasztás. Mindenki a maga cselekedeteiért nyeri meg a bűnös vagy erényes minősítést. Azt azonban el kell ismerni, hogy az emberben általában éppen elég elég bűn van; a Ferencz József Kátéja azt mondja, hogy senki sem mondhatja el magáról, hogy nem bűnös.

A bűnből való megszabadulás útját azonban megtaláljuk Jézusnál, őt követni, az ő utmutatása szerint bűneinket megbánni és meg kell siratni s a jó cselekedetek útjára lépve Istennél kész a bűnbocsánat, aki azt akarja, hogy senki el ne vesszen, hanem mindenki az örök életre jusson. Külömben minden hosszabb fejtegetés helyett álláspontunkat világosan előnkbe tárja az Istenről való felfogásunk, mely szerint Istent, mint áldott, menyei atyát fogjuk fel. Ami ezzel a felfogással ellenkezik, az nem unitárius. Nem okvetlen unitárius az, ha a Jézust nem tartja Istennek. Az unitárius Jézusban a vallásos szellem legnagyobb, legtökéletesebb kifejezését látja.

Mínthogy a bűn személyes cselekedet, a megváltás sem gondoldató el másképpen, mint személyes és jó cselekedettel, hittel, állandóan jóra törekvő munkával. Jézusnak megváltó szerepe átalakult a tanító mester, a lelket átformaló emberbarát szerepévé s ebben találjuk meg ma a megváltást. Jézus szerepe nem vált fölöslegessé az unitárius egyházban, sőt éppen igazi jelentőséget nyert. A Krisztus, vagy a felkent elnevezés is megáll, mert teljesen új értelmezést nyer a mai szellemi életnek megfelelően. Ezzel semminemű erőszakot sem követünk el az igazságon, mert más korok is a magok felfogásához szabták a róla való tant.

Az unitárius vallás a tiszta lelkiismeretnek, a szabadságnak, haladásnak és az őszinte hitnek a vallása. Ezelőtt 22 esztendővel Harnack Adolf korunk egyik legnagyobb teológusa jegyezte meg a németországi eretneküldözéssel kapcsolatosan, hogy a kereszténységből a harmadik század óta hiányzik az őszinte hit. Angliában és Amerikában teljesen hitvallás és dogma nélkül fejlődött s az ot-tani unitárizmus nehezen képzelhető el a miénkhez hasonló püspöki szervezettel. Valahányszor felvetődött a közös hitvallás körvonalainak felállítása, mindannyiszor erős tiltakozás hangzott fel nyomában. Az erdélyi unitárizmus hitvallás megállapítása mellett püspöki egyházi szervezetben szenvedte át a mult századok keserves meg-

próbáltatásait. Amint a példa mutatja, ezen az alapon is ellehet jutni a vallásos eszmény magaslatára, sőt egyenesen könnyelműség, ha nem tékozlás számba megy a múltban bevált alapoknak meg nem becsülése. A mai kor szellemével egyező hitvallás nem ellenkezik az unitárizmus szabad szellemével. Csak akkor ellenkeznek, ha átkot szórna az ellenkező nézetűekre vagy pedig az üldözés fegyverével élne a másképpen hívőkkel szemben. Megnyugvással mutathatjuk fel a világnak, hogy a mi szimbolikus könyveink mindig türelmesek voltak a más nézetűekkel szemben.

Az unitárius vallás történelmi vallás. Gyökerei visszanyulnak éppen az alapítónak: Jézusnak életéhez, munkásságához, lelkéhez. Megjelenési formájában idők folytán változott, de lényege mindig megmaradott. Ez az állandó lényeg: őszinte, egyszerűségtől áthatott hit a Mindenhatóban, aki a világnak lelke, teremtője, az emberiségnek édes atyja. A hitnél nagyobb a szeretet Isten iránt és ember iránt s minden iránt, ami szép, jó, igaz és fölemelő. A szellemnek, a léleknek fontos volta, a szellemiségnek mindig előtérben állása az unitárizmus mindenkori legfőbb jellemzője. Ez a vallás a Jézus vallása s nem a Krisztusról való tan.

Benczédi Pál.

Az én unitárizmusom.

Őszintén megmondom, hogy a magam jó szántából sohasem választottam volna e címet egy előadás tartalmának megjelölésére, de készségesen hajoltam meg erdélyi testvéreim elhatározása előtt, akik ezen a címen óhajtották, hogy megírjam, hogy mit tartok az unitárizmus lényegének. Az „én“ személynévmást különben sem szeretem s ahol csak lehet elkerülöm, ha pedig mozgalomról van szó mindig a „mi“ többes névmást használom, mert hát ez a most születő korszak gondolkodásának és benne az én felfogásomnak is jobban megfelel. Az ujkor nagyon szerette az ént előtérbe tolni, sőt volt egy korszak, amikor az egész világmindenséget az Énre függesztették. „A világ az én képzetem“ hirdette egy híres német filozofus, s ez az egész ujkori gondolkodásnak alapvető nézete volt. Mig a középkor nagy szeretettel csüngött a tárgyi világon s az egész mindenséget s annak lelkét: az Istent maga fölött képzelte el s e nagy világban magát csak szerény és alávetett lénynek tudta, akin nála sokkal hatalmasabb tekintély uralkodik, addig az ujkor filozófiája épen megfordította ezt az egész világnézetet s azt mondotta, hogy fölöttem és körülöttem vannak-e dolgok, élőlények, hatalmasabb világszellem, arról én nem tudok semmit, de semmit; csak azt tudom, hogy én vagyok, mert ha még azt gondolnám, hogy én nem vagyok, akkor is volnék, mert az a tény, hogy gondolkozom, bizonyítja lételemet is; vagyis csupán a lételem bizonyos, de minden egyéb ezen a földön merő bizonytalanság.

Ennek a gondolatmenetnek a legnagyobb kiaknázói az angol filozofusok (Locke-Berkeley-Hume) voltak s az ő kezük alatt bomlott széjjel az egész antik-középkori gondolkodás anélkül, hogy bármit is építettek volna helyébe. Nem csoda, hogy az ő népük az egyetlen, amely az első személyü névmást nagy betűvel (!) írja, akárcsak magának az Istennek nevét.

E gondolkodás szerint csak az az igaz, amit én annak tartok, amit én annak ismerek fel, sőt, mint az amerikai James fogalmazta : az az igazság, ami az én gyakorlati életemnek hasznára van. Az igazságnak ilyenforma fogalmazását már adták egyszer a görög szófisták. Ellenük támadt fel a sokratesi-platoni-aristotelesi filozofia forradalma, azt állítván, hogy az igazság független én tőlem, hogy az igazság fölöttem, illetve fölöttünk áll s mi annak csak alázatos felismerői, elfogadói vagyunk. Az ujkori angol-amerikai világ-felfogással szemben hasonló vihart támasztott Bolzano a prágai egyetem tanára s az ő követői: főleg a német filozofia (Husserl-Scheler), nálunk pedig a lángeszű Pauler Ákos. Ma ismét meg vagyunk győződve, hogy az igazság önmagában is fennáll s akkor is igazság marad, ha senki sem törődik vele. Gondolkodásunk irányítója, bethlehemi csillaga megint csak a fölöttünk feszülő igazságrendszer lett, amelyhez igazodunk, amelyet követni akarunk, de amelyet oly nehéz megragadni, oly nehéz követni az énnel gyengesége miatt. Az igazság csak egy, de az emberi gondolat sokféle. De e sokféleség nem öröm, hanem inkább keserves hiány, szálnalmas emberi gyengeség. Az én gondolatom helyett oh be jó volna a mi gondolatunkat, az összesek gondolatát, sőt az istenség örök — egy igazságrendszerét szemlélni, szemtől-szembe látni!

Éppen ezért igyekezzünk a *mi* unitárizmusunkról beszélni: a miénkről, a fiatalok unitárizmusáról. De hogy ezt tehesük, állítsuk be az unitárius vallást az előbb rajzolt körképbe.

Mikor született meg az unitárizmus? Erre bizonyára lesznek akik azt felelik : akkor, amikor Jézus hirdetni kezdte Isten országának evangéliumát De szükítsük kérdésünk körét. Mikor született meg a mai unitárizmus? Erre már több feleletet kell adnunk. A magyar unitárizmus a XVI. században keletkezett Dávid Ferenc feliéptével. Viszont az angol unitárizmus az európai felvilágosodás mozgalmával egykoru. Ismét az amerikai unitárizmus, ahogy Channing mozgalmából ismerjük, visszahatás a francia felvilágosodás tulzásaival szemben.

Ime hányféle körülmény, amely mind rányomta a maga egyéni bélyegét a különböző unitárius megmozdulásokra, sőt még az unitárius hitelvekre is úgy, hogy minden az előbb vázolt felfogás ellen esküszik, amely azt akarta hirdetni, hogy csak egy unitárius igazság van, amely változatlan, örök.

A magyar unitárizmus a XVI. században született, amelynek emberei még a középkor gyermekei. Azaz jobban mondva egy átmeneti koré, amely többé már nem hitt a középkor téves nézeteiben, de amely még egyáltalán nem ismerte az u. n. ujkori felvilágosodás nézeteit. *És e korszak átmeneti jellege volt éppen az a kedvező alkalom, hogy új, tisztultabb, vallásos rendszerek születhettek meg.* A XVI. század elvetette a hamis, emberi tekintélyt: a pápaságot, azonban keresve-kereste az igazi tekintélyt: az istenséget. A XVI. század tehát egy felsőbb tekintély előtt akart hódolni s ezért vette elő a Bibliát, mert ebben pillantotta meg az örök, változatlan igazságot. Igaz, hogy ezzel a tiszta, abszolút tekintélyt még nem találta meg, mert hiszen a Biblia a *magu egészében* nem az isteni abszolútum hordozója. De mégis kereste ezt az egyetlen, örök tekintélyt, sőt egyesek lelkében úgy látszik sejtelmesen fel is villanhatott ennek a tekintélynek mibenléte. Ma már hirdetjük nyíltan, hogy egy belső hang, egy sejtelmes sugallat minden vallásos igazságnak végső alapja, amelyhez mérünk minden más tekintélyt, még a bibliát is. S ezt az utóbbit éppen azért tartjuk olyan nagy, olyan szent, olyan értékes könyvnek, mert benne az örök igazságokat, a lelkünkben megszólaló isteni szöveget halljuk visszhangzani.

Dávid Ferenc — úgy látom — ezt a belső hangot vélte fedezni lelkében, amikor azt hangoztatta, hogy a „hit Isten ajándéka“. Ez az ajándék az ő szemében felülről jött s nem emberi eredetű volt. Dávid gondolata nagy metafizikai mélységeket takar, mert azt tartalmazza, hogy a mi egész létünk és hitünk is Istennek jó tetszésére van függesztve. Isten ilyen és ilyen hitet ad egy embernek, mert ő ezt így látta helyesnek. Nekem tehát nincs okom a zugolódásra, hogy ez miért hisz így, vagy úgy, mert hiszen a hitét az ember felülről kapta. Ezért nem szabad türelmetlenkedni, mert aki türelmetlenkedik, Isten végzései eilen hadakozik. Micsoda más ez a felfogás, mint az a másik, amelyet rendszeren Dávidnak szoktak betudni, amikor azt hirdetik róla, hogy ő a felvilágosodás előhírnöke. A felvilágosodás türelmi elve egészen más gondolatból táplálkozik. A felvilágosodás nem ismer el abszolút tekintélyt, abszolút igazságot, vagyis nem ismer Istent sem. A felvilágosodás szerint az ember lelke születésekor tabula rasa, üres lap, amelyre azt írja fel a környezet, a nevelés, amit akar. Isten egyáltalán nem nyúl bele a mi életünkbe, hitünkbe s a róla való fogalmak nem is tőle

származnak, hanem a mi emberi gondolkodásunk eredményei. S ez az emberi gondolkodás teljesen független holmi előzetes, felülről származó benyomásoktól, az teljesen a mi művünk, a mi lelkünk mindentől független alkotása. Igazság tehát az, amit én annak ismerek el, vagyis az egyén szempontjából minden igazság egyformán jó, ha ez neki jó; felülről származó, felettünk álló, abszolút igazság pedig úgy sincs, kár az ilyen dolgokkal bajlódni, időt vesztegetni.

Ime mily óriási ellentét Dávid és a felvilágosodás korának felfogása között. Dávid hite és türelmessége *meghajlás Isten előtt*, a felvilágosodás célkitűzése és közömbössége pedig azt az elvet vallja, hogy *mindennek mértéke az ember*. Vagy is Dávid felfogása theocentrikus (istenes), a felvilágosodásé pedig anthropocentrikus, vagy ahogy egy ma divatos amerikai mozgalom mondaná, humanista.

Minden jel arra mutat, hogy a humanista felvilágosodás, egy nagy kisiklása volt az emberi gondolkodásnak és éppen ezért rövid virágzás után gyászos véget ér, akárcsak a görög szofistáknak mindent emberi mértékre szabó félszeg gondolatvilága.

Ugy látszik Dávid Ferenc kora tér vissza, de nem hátrafelé, hanem előre. Vagyis nem azt fogjuk szószerint tartani, amit Dávid, hanem *hasonlóképen* fogjuk a ránknehezedeő kérdéseket megoldani, mint Dávid. Nem a felvilágosodás bajnokának kikiáltott és teljesen félreértett gondolkodó, hanem az Isten előtt alázatosan meghajló, mindent Istenre függesztő és magát a megfeszített Krisztus alázatos szolgájának valló hívő Dávid a mi életideálunk s a rosszul értelmezett, sőt meg nem értett embertől, mi a jobban értelmezendő hőshöz, vértanúhoz akarunk fellebezni.

Ha azt mondom: vissza Dávid Ferenchez, akkor tulajdonképpen előre mutatok, mert azt mondom: elég volt a felvilágosodás emberhívő és sikerhívő laposságaiból, minket ma ismét a mélységek és magasságok szédítenek, mi ott járunk azon a meredek ösvényen, ahonnan le lehet tekinteni az emberi sors sötét örvényébe és fel lehet nézni a ránkboruló égboltnak vakító fényességébe.

Szellemi fejlődésünk minden mozzanata azt mutatja, hogy többé nem az ember, az ember cselekedetei, azoknak sikere, nem a civilizáció u. n. előhaladása (evolúciója) áll érdeklődésünk középpontjában, hanem az, hogy miféle különös lény az ember, mi a sorsa,

mi az eredete, miért él itt a földön, micsoda sejtelmes világ vesz körül. Bukott angyalok, vagy feltörekvő szentek vagyunk? Büneink örvényében elveszünk, vagy van egy szerelmetes kéz, aki már kinyúlt, hogy felemeljen bennünket? Ki tudja, ki tudja? Senki az Istenen kívül; de irtózatos erővel tör fel lelkünkéből a sejtelem, a remény, a hit, hogy nem massa perditionis, nem halálra szánt sereg vagyunk, hanem életre, tisztább, szentebb, sugarasabb életre vagyunk hivatva. Mi más ez, mint a metafizika szélviharának tombolása körülöttünk és mibennünk? Mi más ez, mint új, ismeretlen erőknél roppant robbanása, amelyek talpazatig rázzák meg a modern emberi élet büszke, gőgös, civilizációs épületét. Ha eddig annyira bíztak az ember ethikai erejében, a jóban való előrehaladásban, mi ezt alig tehetjük többé; nekünk inkább Isten jóságában, Isten szeretetében kell bízunk, mert ő teremt minden többletet, minden új kezdetet s ha van haladás előre a jóban, vagyis van új kezdet az emberi lélekben, az feltétlenül az Istentől származik. Tőle száll alá minden áldás és én nem tehetek egyebet, mint várok, imádságos lélekkel, kitartó hűséggel szeméimet az égre függesztve várok, várok, hogy eljőjön az Isten. S mikor kopogtat az ajtómon, boldogan kiáltom: csakhogy itt vagy, csakhogy szivembe léptél. Így haladhatok a jóban, mert az Isten akarja, mert az Isten emel fel, ime az ethika alapja is a metafizika lett az új gondolkodásban, mint ahogy ez világít meg mindent, de mindent ebben a földi életben.

S mi lesz velem, ha minden imádságom ellenére is sok kivetni való marad bennem? Akkor is bizok, akkor is reménykedek, mert hiszem róla, hogy szerető Atya, aki nem vet el magától hanem kivált engem a rabságból és Isten országának szabad polgárává tesz. Ime sikereimben és sikertelenségemben Isten az én legfőbb menedékem s nem az ethikai törvénytár, amelyet olyan szívesen gyárt a humanista felfogás és amelyet szeret úgy feltüntetni, mint a vallás lényegét, pedig egyáltalán nem az. A vallás lényege nem az erkölcsstan, ezt lehet csinálni és tanítani minden vallás nélkül is; a vallás lényege, hogy az ember *egy magasabb erőbe van bekapcsolva* s ez erő nélkül senki és semmi, e földnek vándora.

Körülbelől — röviden vázolva — ez a lényege annak az új unitárizmusnak, amely a XX. században szárnyát bontogatja körülöttünk. Tekintélyen alapul s nem emberi gyarlóságon, de ez a te-

kintély metafizikai jellegű, mert alapja a lélek bensejében megszólaló transcendens istenség. Ennek az új unitárizmusnak alapvető vonása hogy „vallás“, éppen úgy, mint a korábbi századokban, de nem „józan polgári erkölcsstan“, amivé a XIX. században degredálni akarták.

De mondhatná valaki, ugyan mit bajlódom én olyan sokat azzal a XIX. századdal. Hisz az fedezte fel ismét Dávid Ferencet, az tette lehetővé, hogy Dávid ismét bevonulhatott az unitárius hősök pantheonjába! Tagadom, tagadom, ezerszer is tagadom, hogy a XIX. század képes lett volna Dávid Ferencet megérteni. Egyes kivételes egyéniségek (mint például a mi megboldogult Ferencz püspökünk) lelki magányaiknak titokzatos óráiban megpillanthatták Dávidnak igazi jelentőségét, de a nagy általánosságban az emberek őt meg nem értették és meg nem érthették. Csak hasonló érthet meg hasonlót, mondja egy régi bölcsészeti elv; már pedig a XIX. század emberhívő, józan polgári gondolkodása Dávidnak metafizikai mélységét még csak nem is sejtette. Metafizikai alaptételét — mint már rámutattam — átváltotta a mindennapi, lapos polgári hitközömbösség zajosan csengő aprópénzére s ezekkel a koldus fillérekkel akarta kifizetni a mélységek után vágyakozó unitáriusok lelkét. Ez a szellem még ma is itt terpeszkedik körülöttünk s belénk akarja diktálni, hogy a jövő útja még inkább a laposságok felé vezet; azonban azt hiszem, hogy nekünk elégünk van már szemfényvesztésből, mi ismét a hősiesség szellemét keressük, mi ismét föl-felé lendülő lelkek akarunk lenni s nem földön csuszó, jólét imádó, erkölcsvadászó nyárspolgárok! Mi ismét Dávid szellemét áhitozzuk, aki magát feláldozta az ő Istenéért és az ő megfeszített Jézusáért. Már pedig áldozatot hozni a józan erkölcsiség alapján nem lehet, hiszen annak ereje csak a házam kapujáig s a földem széléig vezet s mindenek előtt az én és a családom bölcsen és jól felfogott érdekeit védi; Golgotát járni csak az tud, aki az életét az örökkévalóságra függesztette s aki már itt a földön Isten színe látásától ittasult meg. El hát az emberhívés (humanizmus) ócska, levitézlett rongyaival, ezek döntöttek siralmas, keserves mélységbe bennünket, amiből most alig tudunk kilábolni, szegény beteg testünket és lelkünket alig tudjuk kivonszolni. Ettől az ósdi, de köztünk még mindig élő, sőt uralkodó szellemtől kell egyházunkat s vallásos életünket megszabadítani, ha azt akarjuk, hogy ne legyünk többé a kereszténység Lázárjai, hanem legyünk mi is kinyílt tavaszi virágok,

akik a magasságok illatos levegőjét, Istennek csodás világát szívjuk be megújodott életünkbe. Dávid Ferencet, nekünk mai nemzedéknek kell felfedeznünk. Az igazi Dávid Ferencet, akivel együtt kell vallanunk az unitárizmus alaptételét: a hit Isten ajándéka. Dávid nem saját lelkét járta körül, mint a mai ember teszi, kutatva, hogy van-e, vagy nincs képessége Istent megtalálni, hanem Isten szavát hallotta saját lelkében megzendülni. Nem alulról indult el felfelé, mint ahogy ma teljesen hibásan az emberhivő gondolkodás teszi, hanem megérezte, hogy fölülről ragadta meg valaki és az fogjul ejtette, az hitet adott neki, attól nem szabadulhatott többé, s ha a dévai börtönbe vitte, ám tehette, mert ő fogoly volt egész életében: Istennek foglya, aki azt csinált vele, amit e felsőbb hatalom jónak látott. Oh ha a mi megújodott unitárizmusunk ilyen fogoly tudna lenni, Istennek ilyen rabja, akkor nem írják többé rólunk neves egyházi írók azt, hogy ha Dávid Ferenc ma élne, kiközösítene egyházából bennünket, késői unitáriusokat. Az eféle kiszólásoknak csak úgy vethetünk véget, ha egyszer talpra állunk s Istenbe fogódzunk; mert akkor olyan erőnk lesz, hogy a kiszólások eltűnnek e föld színéről, mint ahogy eltűnik a nap felkeltekor a sötét éjszaka.

Amikor rámutattam arra, hogy az új unitárizmus tekintélyen alapul: az Isten tekintélyén, bár hangsúlyoztam, hogy e tekintély végső megnyilatkozási helye a lélek belső sugallata, úgy érzem, hogy mégis maradt vissza valami zavaró, valami egészen meg nem értett benyomás hallgatóim lelkében s ez az, hogy ugyan milyen viszonyban lehetek én a bibliával s *milyen viszonyban fog állani ez az új unitárizmus a vallásos életnek másik óriási, sok ideig egyetlen tekintélyével: a szentirással.* Most még ezt a viszonyt akarom néhány szóval megvilágítani, hogy tiszta képet rajzoljak meg az „én unitárizmusomról“, jobban mondva egy föltörekvő új és mégis örök unitárizmusról.

Amint már az imént rámutattam: a vallásnak s így az unitárius vallásnak is végső alapja a lélek mélyén megszólaló szózatban, a belső hangban (*vox interna*) van. Vagyis az unitárius embernek (mint aki ezt a fontos igazságot felismerte) nem lehet azt mondani, hogy ezt vagy azt el kell hinni, mert itt meg itt megirta ez meg ez a nevezetes ember, legyen az szentiró, egyházatya vagy éppen pápa. Ezeket a külső tekintélyeket az unitárius hívő mind emberinek tartja mindaddig, míg a belső hang rá nem üti az isteni

tekintély pecsétjét. Akármilyen különösen hangzik is; csak egyetlen igazi isteni tekintély van: a lelkiismeret. És ez a felfogás nem aféle ujkori humanizmus, emberhivés, hanem a legmélyebb metafizika, a legteljesebb Istenhivés. Ugyanis a lelkiismeret hangjában nem az „én“ szólal meg, ezt hinni durva félreértés volna, amelyet az ujkori filozófia követett el; a lelkiismeretben, a „más“ szólal meg, a fölöttünk lévő hatalom, a meg nem érthető, csak az alázatosan meghallgatható tekintély: az Isten. Az unitárius ember mindent a lelkiismerettel mér, de nem az énnel, mert tudja, hogy a lelkiismeretben, ha csak csökevényesen, vagy gyengén is, de mindig egy én feletti nagy és titokzatos erő beszél. A lelkiismeretet az ujkori gondolkodás azonosította az „Én“-nel s ez az azonosítás volt az ujkori filozófia legvisszataszítóbb és a legtermészetellenesebb cselekedete. Ideje volna, hogy leszámoljunk vele.

De ha úgy áll a dolog, hogy az unitárius ember csak a belső szótatot akarja követni, akkor mi szükség van mégis a Bibliára, amelyet külső tekintélynek érzünk. Valóban, ha valaki azt tanácsolná nekem, hogy úgy használjam a szentiratokat, mint tekintélyt, mint forrását az igazságnak, mint abszolút isteni ígét, azt felelném neki: akkor inkább sohase olvasok el egy sort se belőle. Számoljunk le teljesen azzal a gondolattal, hogy a Bibliát, mint a lelkiismeret fölött álló abszolút tekintélyt iktassuk be vallásos életünkbe. A Bibliát nem tehetjük Isten fölé, mert Isten áll mindenek felett.

Azonban, ha olvasni kezdjük szent könyvünket s különösen az evangéliumokat s a zsoltárokat, egyszerre csak azon kapjuk rajta magunkat, hogy mind nagyobb és nagyobb érdeklődés köt hozzánk s végül többé letenni nem tudjuk. Mi az oka ennek? Mi más, ha nem az, hogy a Biblia szintén a különböző lelkiismeretekben felhangzott isteni belső hangnak írásba foglalása, megörökítése azoknak a nagyszerű pillanatoknak, amelyekben Isten az emberbe lépett, az isteni szellem az emberi lélekkel közlekedett. *S amikor látom, hogy nálam sokkal gazdagabb lelkek sokkal finomabb lélek műszerek fogták fel a felülről jövő üzeneteket, akkor boldogan kiáltok fel: nem hagyom el a Bibliát, hiszen ennél szebb, ennél nagyszerűbb könyv e világon nincsen.* Ha az én lelkemben eddig kinyíltott egy-két tavaszi virágszál, most e Biblia világának szentlélek esője alatt sarjadásnak indult egy egész hegyoldal, rajta a leggyönyörűsegebb lélekvirágokkal. A lelkiismeret hangja lehet sokszor szegényes

az én gyarlóságom következtében, de más lelkeknek hatása alatt drága kincsekkel gazdagszom s ezt mind a bibliai lelkeknek: prófétáknak és főleg Jézusnak köszönhetem.

Ha tehát elégedetlenek vagyunk vallásos életünk, hitünk, érzésvilágunk mai szegénységével, nincs más ut, nincs más módszer a felfrissülésre, a gazdagodásra, mint megragadni ismét a Bibliát. A katolikusok a mise szépségeiben keresik azt az utat, amely a lelkeket érzésben közelebb viheti Istenhez. Meghatóak azok a külsőségek, amelyekkel katolikus testvéreink élnek, de sokan vagyunk, akiket ez hidegen hagy. De mi is áhítózunk azokra az érzésvilágok mélységekre, amely nélkül vallásos élet nincsen. Hol találhatjuk meg ezeket? egyedül a Bibliában. A prédikációnk lehet erkölchirdetés, az imánk lehet lendület nélkül, de a Biblia nem erkölcsi elvek gyűjteménye s a szent író nem tud úgy írni, hogy magával ne ragadjon. A Bibliát nem azért keressük, hogy a polgári erkölctant erősítsük vele, ez teljes félreértése a szentkönyvnek, hanem azért, mert ez a legtitokzatosabb sejtelmek hordozója s még az etikainak látszó hegyi beszéd is a legmélyebb metafizikával van telítve. Ha a Bibliát olvasom, egy más világba érkezem, amely nem ez a földi világ s amelybe elutazni a legnagyobb boldogság itt ebben a szegény földi életben. Amint a katolikust a mise a mennyei titok világába emeli, úgy visz, úgy röpit engemet a Biblia egy miszteriumos magasságba, melynek központja egy nagy Szív, amely a Szeretettől dobog. S ez a Szeretet világot betöltő és mégis megfoghatatlan örök nagy Titok, amely előtt leborulok és sirva sírok, remegve remegek s mégis boldogan, ujjongva örvendek.

Az új unitárizmusnak ki kell nyújtani a kezét ismét a Biblia után. Nem azért, hogy dogmát keressen benne, hanem azért, hogy ezt a vallásos érzésvilágot a magáévá tegye. Nincs más utunk, mint bibliakörök szervezésével ezt a metafizikai szükségletet (amely nélkül nincsen vallás) kielégíteni, sőt felkelteni. Ez az új unitárius gondolkodásnak elengedhetetlen, alapvető feltétele.

Most, amikor az itt felsorakoztatott néhány gondolatnak immár a végére jutottam, azt mondhatná valaki, hogy bármennyire is tiltakozom ellene, ez mégis csak az én unitárizmusom s nem a másé, nem a másik éné s nem az unitárius közösségé. Lehet, hogy így van, lehet, hogy széthulló szavak ezek mind. Szavazni nem lehet, az igazság szavazattal el nem dönthető. S különben is Dávid köve-

tője szeretnék lenni, aki belátta, hogy a hit Isten ajándéka, s Isten mindenkinek olyan hitet ad, amelyet akar.

Annyi bizonyos, hogyha vannak szívek, amelyekben titkos, csendes órán Isten hasonlóképen beszélt, mint az enyémben, azok azt fogják mondani nékem : ez nem a te unitárizmusod, hanem a mi unitárizmusunk. Azt azonban aligha érzük meg e földi életben, hogy mindnyájan egyhanguan kiáltunk : ez a teljes és tökéletes igazság ! De érte küzdeni, érte áldozatot hozni mindnyájunknak hősies kötelessége. S azután várjuk, azt a napot, azt a boldog órát, amelyben így kiálthatunk boldog örömben : Látlak Uram, látom a teljes igazságot színről-szinre ! Amit meg nem adhattál a földön, megadtad az örök életben ! Légy áldott érte mindörökre !

Dr. Iván László.

Vizkeresztre.

(Janus Pannonius költeménye.)

Szeplőtlen szüztől született kis gyermek Jászolban fekszik. Szamarak s más [barmok	Röpköd édesanyja felé a Gyermekek, Boldog könny csillan szemiben föl [édes-
Ráismernek benne az Úrra. Fönt meg Csillog a csillag.	Anyjának. József szedi számba, mit kap S gondosan megőrzi.

Jámbor pásztor-nép oda hagyva nyáját Betlen várossába siet, hogy lássa A világnak most született királyát... Csillog a csillag.	Más úton térnek haza titkon éjjel Napkelet három fejedelme s otthon Boldogan dicsérik az új világnak Nagy fejedelmét.
--	--

S Napkelet három fejedelmét hozza. Hérodos váltig könyörög, hogy vissza- Térvén, mondják meg neki, hol van [Krisztus : Ő is imádja.	Reszket Hérodos, csecsemőktől reszket, Vérfürdőt rendez. Menekül anyjával Egyiptom földjére a Gyermekek. [Vértől Ázik a föld is.
---	--

Bölcsek jönnek végre s a Gyermekek [látván Turbánjuk rögtön leteszik s hódolva Esnek, hullnak térdre előtte. Omlik, Hull az ajándék.	Fentről angyalkar szava zendül [messze, Együtt áldják ök az Atyát Fiával S a Szentlélekkel, kik az Istenségben Hárman is eggyek.
--	--

Fordította : *Pálffi Márton.*

Jézus álma: élet-lehetőség.

(Meditáció.)

Én hiszek az istenországában. Hitem minden erejével kapaszkodom bele abba a világképbe, melyet Jézus az élet lehetőségeiről álmódott. Ha e hitem összeomlana — azt hiszem — minden további nélkül, letenném a palástot. E hit ad célt az életemnek. Azt hiszem akiből ez a hit hiányzik, annak élete önző kenyérharcá, rideg létért való küzdelemmé alacsonyodik. Az emberi élet ennél több! Sokkal több!

Hogy ma kenyérharcot a világ s a népek, osztályok és családok kiméretlen létért-való küzdelemben lihegnek, hogy a felszínen minden az én hitemnek ellentmondani látszik... az nem ejt kétségbe.

Nem a harcot nézem, hanem az embert! A vesélig vetköztem s látom, hogy a tulfütött nemzeti öntudat páncélja alatt, a társadalmi osztályharc egyenruhája alatt, a felekezetieskedés hiu köntöse alatt, ott él — ha megnyomorítva, ha guzsba kötve is — de ott él az ember. A jónak született, jóra született, jóra vágyó ember!

A világháboru poklában milliók vadultak állattá s avatódtak hőssökké ismeretlen és ártatlan felebarátok meggyilkolása árán. Otthon szelid, csendes, munkásemberek voltak. A mai „világ“ önzésre neveli, kenyérharcra kényszeríti, bosszura bujattja: a maga képére formálja az embert. E „világban“ az ember nincsen otthon.

Az Istenországa: az emberi jóság felszabadítása, a jónak született ember jóvá kifejlődésének lehetősége. Keressétek *először* az istenországot! Adjatok lehetőséget az embernek, a millióknak, hogy jók lehessenek és megvetettétek alapját az istenországnak.

Istenországába vetett hitemmel nem az eget ostromolom, hanem az eredendő emberi jóságot idézem. Nem fölülről, vagy ki-

vülről várom, hogy áldott kezek rózsaszínű fátyolt borítsanak a világra, mely eltakarja az élet ellentéteit, megszüpítse a világ rutságát, belülről, az emberből, várom a felszabadult jóság kiömlését, mely utat nyit arra, hogy a sóvárgó milliók szabadon élvezhessék e csodálatos, e gazdag élet minden gyümölcsét.

Ilyen világ lehetőségében, hiszek és hiszem, hogy a világ kezdetétől fogva efelé az állapot felé halad. Hiszek a régi görög bölcs bizonyosságával, ki arccal lefelé fordítva helyeztette el magát sirjában, mert — úgy mond — a világ most fel van fordulva, de majd egyszer vissza kell fordulnia s milyen jó lesz akkor örök idő-kig rendesen feküdni a sirban.

Hitemnek egyik horgonyát a mai ember nagy nyugtalanságába vetem. Mintha nem volnánk otthon ebben a világban. Mintha csak rossz, nyugtalan álmunk volna az élet. Várunk valamit: felébredést, viradatot, indulást haza. Ott vibrál ez a nyugtalanság a szavakban, a kapkodó mozdulatokban, a szomjas tekintetekben. A Szent Ágoston nyugtalansága ez: „nyugtalan az én lelkem Istenem mindaddig, míg meg nem nyugszik tebened“. A rab zsidók nyugtalansága amaz utolsó egyiptomi éjszakán, mikor feltett kalappal, hátukon a kovásztalan kenyérnek tésztájával várták a szabadulás óráját.

Érthető és magyarázható nyugtalanság ez.

A Vezuv kitörésekor messzire elhajított kőtömbök — egykorú följegyzések szerint — még hónapok multával is izzásban voltak s lehülésük csak lassan következett be. Mi volt a Vezuv kitörése ahoz a borzalmas négy évhez képest, amely az emberi lelket alapjaiban rendítette meg? Az a mérhetetlen kín, vér, megaláztatás és szégyen, amelyet annyi millió ember-szem látott, ember-szív elszenvedett, megsiratott és meggyászolt, csoda-e ha az emberi lelket egyensúlyából kimozdította? Hisz az emberi lélek, a szív nincs kőből. S éppen azért mert nincs kőből, lehetetlen, hogy a szenvedélyeknek izzását sokáig bírja, a nyugtalanságot sokáig állja. A lehülésnek, a megnyugvásnak be kell következnie. Be kell következnie a mindenség örök és általános törvényszerűségével, amely az ellentéteket kiegyenlíti és mindenütt mindent egyensúlyba igyekszik hozni.

Az Isten kész: ott áll az Istenországa kapujában és vár. A terv lefektetve, az utmutató kiadva már kétezer éve. Teljesen tőlünk függ, hogy mikor lépünk be. Tőlünk emberektől. Mert ez a nyugtalanság, ez a „rossz világ“ nem rajtunk kívül álló örök munkájá-

nak eredménye, mint pl. a jeget zuhogtató égháboru. A nyugalom, a béke sem az emberen kívül álló esetlegesség, mint pl. a tavasz csendes virágborulása. A nyugtalanságot, a szenvedélyek viharzását, a háborút az ember idézi fel; a megnyugvás, a béke lehetőségeit is neki kell megtalálnia.

Isten megadja a lehetőségeket, csak meg kell azokat keresnünk. Kezeinkbe adja az eszközöket, csak okosan kell azokat használnunk.

A világon annyi a művelhető föld s olyan fejlettek a művelési módszerek, hogy könnyen és bőven volna termelhető kenyér mind az 1700 millió éhes emberi száznak. Miért éheznek hát milliók?

Annyi gyapottat és gyapjut termelünk s olyan fejlett gyáripár áll annak feldolgozására, hogy a föld minden lakója jó meleg ruhába öltözhetnék a tél hidege ellen. Miért dideregnek rongyokban milliók?

Az orvosi tudomány fegyverei olyan biztosak, hogy könnyűszerrel volna megvédhető az emberiség az egészség millió apró ellenségétől. Miért szedik azok mégis ezerszámra nyomortanyák s eldugott falvak lakói közül áldozataikat?

A történelem utját a tudás géniuszainak örökké égő fáklyái világítják be s ma is annyi megváltó gondolat, meleg érzés ömlik papírra, versbe, kőbe, vászonra, hogy be kellene ragyognia a világ legelrejtettebb zugait is. Miért tengődnek a tudatlanság és műveletlenség sötétségében ma is milliók?

A technika legyőzte az időt és a távolságot. A japáni földrengésről, vagy a mexikói felkelésről percek alatt értesülsz. Maholnap látni fogod, ha akarod, rég Amerikába szakadt kedvesed arcát, melyet titokzatos éterrezgések hoznak közel tehozzád. Miért van az, hogy a közvetlen szomszédod baját hónapok mulva s csak mástól tudod meg s könnyét — talán annak kinek szíve itt dobog a tiedtől pár araszra — meg sem látod?

Miért?

Miért juttatta Isten az ember kezébe a világ meghódításának eszközeit: a gőzt, a gázt, a villanyt és a többit? Miért robognak a vonatok és szelik a hullámokat a hajók? Azért, hogy katonát és ágyut, halált és bénaságot szállítsanak? Nem! Hanem azért, hogy kenyeret és könyvet, dél ragyogó napfényét, kelet gyöngyét, nyugat szellemi kenyerét szállítsák a szűkölködőknek!

Miért épülnek mozgalmas ipartelepek, a titokzatos laboratóriumok? Azért, hogy gyilkos fegyvereket s még gyilkosabb gázokat állítsanak elő ártatlan életek tömeggyilkolására? Nem! Hanem azért, hogy munkaeszközt és ruhát, védő szérumot és gyógyító balzsamot készítsenek egészséges, illetve beteg emberek számára!

Miért a munkát könnyebbé, kényelmesebbé és eredményesebbé tevő eszközök légiója? Azért, hogy fokról-fokra essünk vissza a faeke, a gyalogposta korába? Nem! Hanem azért, hogy könnyebb és emberibb munkával, rövidebb idő alatt teremtsük kenyerünket, építsük házunkat; hogy a földhöz kötött, géphez, műhelyhez, hivatalhoz láncolt robotból fölszabadítsuk lelkünket; hogy jusson minél több időnk és erőnk az élet szépségeinek élvezésére; hogy járjuk a „Sion hegyeit“; hogy legyünk mindig mámorosak a szép tájak és szép gondolatok, a szép színek és szép szimfóniák borától!

Miért lángolt évezredekken keresztül az emberi hit, teremtett az akarat, épített a tudás, gyűjtött a szorgalom; miért törődött az emberi test, izzadt az agy és szépített a költői lélek? Azért, hogy mi most éhezünk, fázzunk, robotoljunk, rabságban éljünk, sötétben botorkáljunk s irtózzunk az élet sötét arcától? Miért hordottak porszemet-porszemre sirbaszállt nemzedékek? Azért, hogy az általuk összehordott hegynek lejtőjén mi most visszafelé guruljunk? Nem! Hanem azért, hogy a csucsról, mint egy ugródeszkáról, lendüljünk fönebb, napsugarasabb, emberibb élet-lehetőségek felé. Oda, ahol az emberi jószág, mint a cement a kavicsot, erős fundamentummá foglalja össze évezredek emberi küzdelmének, munkájának eredmény-porszeméit. Az istenországa fundamentumává.

Birhatja-e az emberi lélek sokáig az örökös nyugtalanságnak, rettegésnek próbáját? Élhetünk-e így józan ésszel, érző szívvel ezen a világon, ebben a hazában, vagy csak egy községben is? Emberek, kik úgy egymásra vagyunk utalva, mint a test apró részei, vagy a gép kicsi alkatelemei? Elbirhatjuk-e örökös riadalom, vagy egyenesen beleörülés nélkül, azt a tudatot, hogy az embernek olyan ropant hatalom és tudás van a birtokában, hogy pár óra alatt romokba tudja ontani azt, amit századok építettek s halomra tudja ölni emberek ezreit? Elbirhatnók-e a tudatot, ha nem biznánk az emberben, az ember eredeti jószágában?

Az emberben végül is fel kell szabadulnia a jószágnak; meg kell találnia azt az egyetlen utat, amely a nyugtalanságból ki, a béke állapotához vezet.

A vándor darvak éke győzelmes erővel hasítja bele hosszú útját az őszi légbé; legyőzve vihart, távolságot bizton halad dél felé. Csak az ember volna olyan érzéketlen, hogy vándor útján ne találja meg azt a formát, amely a viharon keresztül, az élet nap-sugaras tájai felé vezet? Csak az ember volna olyan balga, hogy északra tartson, mikor délre vágyik? Nem hiszem, hogy az ember öngyilkos akarna lenni!

Most végzetes tévedésnek vagyunk áldozatai. Ugy jártunk, mint aki sorsjegyet vett és megnyerte a milliós főnyereményt. Nem is álmodta, nem is csinált tervet a felhasználására. A millió kikezdte, aláásta, összeontotta az életét.

Az ember kezében ma roppant gazdagság, tudás, erő és hatalom van. És nem tudja mire használja. Nem hallgatta meg az álmot, nem fogadta el a tervet. S most e veszedelmes kinccsel kezében ott áll... ott áll... az istenországa kapujában. Nagy nyugalanságban és nagy sóvárgással, mint amaz adventi időkben...

De eltelnék az adventi napok, fölszabadul és kiárad belőlünk a velünk született jóság, elosztja a kenyeret, a munkát, a kényelmet, szétmállasztja a válaszfalakat, testvéri közelségbe hozza az embert az emberrel s megnyitja az élet lehetőségeit mindenki számára egyformán. És akkor majd csodálkozva fogjuk látni, hogy az istenországa milyen közel volt. Egy lépés és már benn is vagyunk. Belépünk és áldott nyugalom száll reánk, melynek légkörében áldás lesz a munka, buzgó az imádság, édes a kenyér és üdítő az álom.

Ne mondjátok, hogy csak álom! Én tudom, hogy lehetőség, valóság, élet!

Hallgassátok csak meg életem legelhatározóbb élményét. Egy előttem örökké élő kép, melybe vetem hitemnek második horgonyát.

Ezelőtt 8 évvel egy kb. 100 tagból álló dalárdát hallottam énekelni. Furcsa együttes volt. Tagjai 11 nemzet fiai közül kerültek ki. Voltak köztük feketék, fehérek és sárgabőrűek; apró japánok és hatalmas szál angolok; temperamentumos olaszok és szelid svédek; kemény németek és könnyed franciák; szomorú oroszok és büszke magyarok és mások. A dalt, amit énekeltek, nem értettem. Csak néztem és hallgattam őket, megbüvöltem és éreztem, hogy arcomon könnyek peregnek alá... egyenesen lelkemből fakadt könnyek... Láttam a karmesterre tapadó szemeket; a karmesterre, aki vezé-

nyelte a dal taktusát s intésével, hol a piánó mélységébe, hol a fortissimo magasságába ragadta a dal hullámát. Felujjongott bennem valami nagy hit, valóra vált valami régi álmom, előtört valami mérhetetlen, tiszta öröm s rebegő ajkakkal csak ezt a szót suttogtam: lehet!... Lehet béke, egyetértés, egy célra törekvés legkülönbözőbb emberek között. Csak akarnunk kell, csak engednünk kell, hogy a bennünk levő jószág kiömljék. Mind egy-egy tagja, egy-egy szólama vagyunk a nagy dalkarnak, a nagy Életnek. Csak függesszük szemünket mind a karmesterre s engedjük, hogy ő vezesse a dal hullámát. Ő, aki megálmodta, amit mi sóvárgunk, amire nyugtalanul várunk: az emberi jószágból születő istenországát. Názáreti Jézus ő, kinek hitével mondom: ámen.

Lőrinczi László.

Janus Pannonius verseiből.

Vitéz János érsekre.

Mit tusakodsz, fáradsz éjjel-nappal szakadatlan?
Mért ez a rettenetes végesosincs rohanás?
Prometheus madarát kebeledre minek szabadítod,
Vállaidon mért kell hordanod Atlas egét?
Ölni magad mi öröm pihenésnélküli futásban,
Mégvénülni a sok baj közepett kicsi baj?
Nincs mit a fáradalom le ne törne, minek tusakodni?!
Elfogy az életerő, lankad az in, nem acél.
Achilles gyors lába pihent, lthakába Ulysses
Megtért, megnyugszik még maga Juppiter is.
Légy magadé is már kissé. Másért magadat féltsd!
Élni akarsz másért? Jó, de hogy élsz, ha nem élsz?

Forditotta: *Pálffi Márton.*

Laurushoz.

Minek remegsz, hogy meg kell halni?!
Vagy Epikur, vagy Platon, vajmi
Mindegy, mit mond, ha meg kell halni.

Forditotta: *Pálffi Márton.*

Tükördarabok a székelykereszturi unitárius egyházközség multjából.

Kerek 366 évvel ezelőtt nagy és virágzó egyházközség volt Sz.-keresztúron az unitárius vallás hajnalhasadása idején, az 1568-ik évben. Biztos tudásunk van arról, hogy Bethfalva, Fiafalva és Rugonfalva is ide tartoztak és Keresztúron ez időben és még kétszáz éven keresztül, vagyis 1767-ig két helyen volt állandó templomozás. Abból a jelből, hogy a mai időben körülbelül 6-7 száz éves dicső multtal bíró róm. katolikus templom unitárius kézre került, teljes bizonyossággal lehet hinni, sőt tudni is, hogy az egész község népe nagy általánosságban unitárius vallású volt. Ez időben Marosi Synnig János volt nagytekintélyű lelkipásztora, amit onnan tudunk, hogy az 1568-ik évben Gyulafehérváron tartott nagy vallási vitában Marosi Synnig János volt a víta egyik jegyzője.

Az egyházközség életéről, működéséről, papjairól, tanítóiról több mint 70 évig mondhatni semmi adat nincs ez idő szerint tudva. Belső embereiről az egész 17-ik évszázadból nincs tudomásunk egyet kivéve. De Székelykeresztúr mindazonáltal a 17-ik évszázad elején, az 1606-iki Kolozsváron tartott nevezetes zsinaton már számottevő hely lett. Ugyanis e zsinaton hozatott az a kiváló fontossággal bíró határozat, hogy egyik évben Kolozsváron, másik évben Székelykeresztúron tartassék zsinat. E határozat ugyanis mintegy elismerte Keresztúr központi fekvését, jelentőségét, hogy az unitárius-ság zöme a Székelyföldön van s méltányos, hogy e könnyebben megközelíthető hely bevonassék az egyházi élet tevékenységébe. De emellett nem szabad feledni, hogy ez időben még Szilágyban, Szolnok-Dobokában, Kolozsban, Torda-Aranyosban és Alsófehérben 140—160 virágzó egyházközségünk biztosan volt.

E határozat folytán 1608-ban már lehetett zsinat, mert a meghívás megtörtént. 1616 nov. havában, 1652-ben, 1670-ben és 1700

jun. hóban volt zsinat. Aztán 1879., 1899. és 1934.¹ augusztus havában volt zsinatunk Székelykereszturon. Lehetett több zsinat is, de e nyolcra tudásunk van. A 17-ik évszáz közepe tájáról 1641 és 1642 évekről két történelmi biztos adatunk van. Az egyik az, hogy Major Mihály 1641-ben egy urasztali poharat ajándékozott, mely ma is meg van. (1641-ből tényleg van Major Mihály adományából egy fedeles ón kanna, mely Fiatfalván volt használatban sokáig, de az 1802 évi kereszturi nagy égés után visszakerült Kereszturra.) A másik emlékezetes esemény gyász és fájdalom.

Az 1615 évi törvényt alapján 1642 év nyarán egy négy tagból álló bizottság jelent meg Székelykereszturon s miután a kereszturi református atyafiaknak nem volt harangjuk, az unitáriusok egyik harangja nekik ítéltetett, még pedig olyan formában, hogy miután egyik harang kisebb volt a másiknál, levétettek és megmértettek a harangok és a kisebbet újra öntették egyenlővé pótlással az unitárius atyafiak saját költségükön és így kellett megosztaniok egyenlően a harangokban. A harangöntési díjjal (152 magyar forinttal) még adósok is maradtak az unitárius atyafiak, amit később keresdi Bethlen Ferenc unitárius főúr, fejedelmi udvarmester kölcsönképpen magára vállalt.

Ugyanezen bizottság az unitárius egyház birtokából aztán testvéries osztozkodást is csinált olyformán, hogy az összes ingatlanoknak felét a ref. egyháznak adta. A megmaradt másik felét aztán 1767 aug. 19-én a róm. kath. egyház javára lefoglalta és átadta Macskási Boldizsár tábornok. Innen van az, hogy a tagosítás megtörténtéig Székelykereszturon a róm. kath. és ref. egyház birtoka tőszomszédságban volt.

Isten különös gondviselésének köszönhetjük egyfelől és a székely magyar szívós ellenálló és kitartó erejének másfelől, hogy ezzel a rettenetes csapással nem szűnt meg végleg az unitárius egyház Székelykereszturon.

A templomától, iskolájától, belső emberi épületeitől, belsőségeitől és összes javaitól megfosztott unitárius hívek földre sujtottan, égre szegzett szemekkel tehetetlenül állottak a katonai és polgári hatalommal szemben. Tiltakozás, kérelmezés nem segített rajtuk egy szemernyit se.

Az erőslelkűek, az Istenben bizók nem csüggedtek, rendület-

¹ Csak az előkészületei voltak meg, de betiltották. Szerk.

lenül megállottak a nagy Dávid Ferenc Isten egysége hitében. A gyengék más hitre tértek, kiknek fiai, utódai egy néhány évtized mulva visszakivántak volna térni egyházunkba, teher alól is menekülni akarván, de az unitárius nagylelkűség és mindeneket mérlegelő és méltányoló elbánási módszer nem fogadta el ajánlatukat.

Apostoli szelid lelkülettel és prófétai bizakodással bíró 195 lélekre apadt koldusszegény unitárius IV.-ik Béla király hősi példája nyomán hozzáfogott az újjáteremtéshez. A birtokosság által a Gagy pataka torkolata táján adományozott téglavető helyen lekipásztórának és tanítójának egy két szobás hajlékot épített és egy csürt. A papilakszobában tartották télen az isten-tiszteleteket és nyáron a csürben.

A vak türelmetlenség és emberi gonosz indulat ezt se nézhette tétlen. Mária Terézia nagy királynő idejében a protestánsok nem építhettek templomot különleges engedély nélkül. A nagy áldozattal készített közös belsőemberi lakást és csürt, mivel abban imádkozni is mertek, templomnak minősítették és földig leromboltatta a fékevesztett vad szenvedély 1768. dec. 1-i rendelet alapján.

Elképzelhetetlen nyomorban és kiapadhatatlannak látszó szenvedésben tengődött a maroknyi unitáriusság ez időben Székelykereszturon. Így találta őket a kalaposnak csufolt király II. József császár jobb korral biztató uralma, mely időben egész Magyarországon szabadabban kezdtek mozogni, lélegzelní az összes protestánsok.

A székelykereszturi maroknyi unitáriusság e szabadelvű uralkodó uralma kezdetén mindjárt templomépitéshez fogott, amiről a templom belsejében köröskörül ilyen felírás tanuskodik már-már elmosódó betűkkel: „Elvétetvén a sz. kereszturi unitária eklésiától a régi nagy templom 1767 esztendőb. Ez ujj templom Isten segitvén Szent neve ditsérete s imádása végett a felséges Tsászári Királyi Kegyelmes engedelemmel T: az 1782-ben kezdett épülni kőfalai Tserepes szarvazattja végződött 1783-ban Patakfalvi János curátorságáb. Vakolatott meg 1789-ben Patakfalvi Mihály és K. Fazakas István curátorságokb. Torna pedig félben maradván a szük idő terhes voltáért. Menyezeti készült 1792-dik esztendőb. Kováts Mihály curátorságában Sz. Ersebeti Asztalos által.

A nevezet unitaria eklésia és Tkt. Tts. Patronus Urai Isten tisztelete Sz. Háza építéséhez Gerjedező indulatjokból költségek s fáradságokból és több Istenfélő hivek segítségék által de nevezete-

sen Tekintetes Felső Dobófalvi Maróti István úr kegyes életében Sion pusztaságát fáradhatatlanul ékesítő Jerusálem romladozott kőfalait építgető kezeinek segítségével Sol. CXII. Vs. 6. Örök emlékezetben leszen az igaz.“

E felirat elég beszédesen kifejezi a szegénységet is, a jóakaratot is. A torony 59 év múlva 1841-ben lett egészen készen. A nagy beteg jd. Péterfi Sándor lakása ablakához vitette magát s látva a megkészült tornyot, melynek költsége előteremtésében oly sokat fáradozott, papi áldását elsőhajtván, hálás érzelmekkel ajánlá lelkét Istennek.

Három évvel később fia és utódja ifj. Péterfi Sándor a szintén adományokból készült díszes orgonát szenteli fel. Egy néhány évvel később, kéregetésből és adományokból iskolát és tanítói lakást készítenek a tétel útján szerzett szép telken. A tanítói jövedelem megteremtéséhez a nagyhirű Homoródszentmártoni Biró nemzetség utolsó unitárius férfi tagja Biró József 4000 frt. alapítványt tett.

Mindezek korábban létesültek volna, de az 1802-ik évben történt nagy tűzvész a Csifó József gondnoknál összegyűlt pénzadományt megsemmisítette. Ekkor és itt az egyházi iratok is megsemmisültek sok egyéb értékkel; és 41, nagyobbára unitárius gazda is évi terményei és épületei elpusztulásában nagy kárt vallott.

Barabás Lajos pap-tanár idejében újból tanítói lakás és iskola épül azon kornak megfelelőleg, Útő Lajos lelkész idejében még külfömből épült két tanteremmel emeletes alakban.

Barabás Lajos idejében a templom megnagyított, a torony bádofedelelet kapott. Urasztala szereztetett és sok kegyes asszony adományából urasztali és szószék terítők, abroszok szaporodtak, ami azóta is folyamatban van állandóan. Barabás lelkész érdeme, hogy az egyházközség újból földbirtokhoz jutott, amennyiben nagyon szerencsés vétel útján 47 hold birtokot vett az egyházközség részére, a magtár és pénzkezelést kedvező mederbe vezette nagy küzdelmek árán. Ujabbán harangszerzés is volt és a templom belső falán a világháboruban elesett és eltűnt hősök emléke márványtáblán van megörökítve.

Van három urvacsorai pohár, két ónkanna és tányér. Egyik pohár 1902-ben szereztetett, a másikat 1789-ben Maróthi István ajándékozta, aki mint Rugonfalván lakó áldozatkész, buzgó nhitroko már fennebb említve vala a templomépítéssel kapcsolatban. A harmadik pohár régebbi.

Tükördarabok a székelykereszturi unitárius egyházközség multjából.

1799 óta Székelykereszturon létesült egy algimnázium, mely fokozatosan teljesen kiépült, toldoztatott-foldoztatott, növekedett, míg újabban egy teljesen minden tekintetben megfelelő intézetté fejlődött.

Van már Isten jóvoltából — majdnem egy század óta — temploma, tornya, harangja, orgonája, birtoka, iskolája, papi és kántori lakja a székelykereszturi unitárius egyháznak is újból s van igazi krisztusi, mindent feledő és megbocsátó szeretet a hívek öszszességének szívében és legnagyobb készség és odaadó jóakarata maga kebelében és minden felebaráttal szemben Isten országa munkálására, az Ur Jézus követésére és így az egész emberiség boldogításának előbbvitelére.

Ilyen étellel és nemes törekvéssel a nehéz jelen után bizvást remélheti a nyugodtabb és dicsőbb jövőt!

Sok kiváló gondnoka, pártolója volt a lefolyt 366 év alatt, aminek felsorolására sem tér, sem alkalom nincs.

Belső embereit az alábbiakban ismertetem igen röviden és hézagosan.

Lelkipásztorok:

1. Marosi Synnig János 1568-ban.
2. Korondi Miklós 1652-ben.
3. Csokfalvi Dániel 1723-ban. Ez évben a zsinati főtanács es-peressé tette.
4. Almási András. Gagyból jött. 1741-ben.
5. Komjátszegi József 1755. Az egyházközség marasztalja, amit a főhatóság is helyben hagy. A pap fizetését sürgeti. 1758-ban Homoródszentpálra megy.
6. Solymosi Péter 1758-tól. Bágyoni mester volt. Keresztur Balázs Márton derzsi mestert szerette volna, de Balázsnak nem volt kedve.
7. Tana Ferencz 1773-tól. 1776-ban marasztják.
8. Raffaj Sámuel 1777—1799-ig. Marosszentkirályi papságból jött ide.
9. Bodor Sámuel 1799—1803.
10. Albert József 1803—1807. Kis-Solymosba ment.
11. Sipos Miklós 1807—1817. (N.-ajtai Kovács István, Mihály-nak írja. Melyik igaz?)
12. Márkos Elek 1818—1821.

Tükördarabok a székelykereszturi unitárius egyházközség multjából.

13. Máthé Mózes 1821—1824. Kedébe ment.
14. Id. Péterti Sándor 1824—1841. Kedéből jött.
15. Ifj. Péterfi Sándor 1841—1849. Csókfalvára ment 1849. nov. 19-én.
16. Csiki Aron 1850—1853. 1854-ben politikai fogoly.
17. Ifj. Péterfi Sándor 1854—1859. Hévizre ment.
18. Pálfi Lajos 1859—1872. (Lemondott a papságról.)
19. Gombos Sámuel 1872—1875. Tanár lett.
20. Barabás Lajos 1875—1902. Csak tanár lett, eddig pap-tanár volt.
21. Lőrinczi István 1902—1924. Vallástanár lett.
22. Ütő Lajos 1924-től.

Jegyzetek: 1733-ban c. ere történik Bözöd és Keresztur között egy adat szerint, de nevek nincsenek közölve.

Raffaj Sámuel 1772-ig mester volt Kereszturon, innen ment M.-Szentkirályra papnak. — Bodor Sámuel egy tantermet készít a gimn. részére saját költségén. — 1745-ben a Sárdi egyházközség hívja Almási Jánost, Kereszturra a szentmihályi pap ajánkozik. Melyik keresztnevű a valódi: András v. János? — Csókfalvi előtt Bölöni János volt a kör esperese.

Mesterek, később kántor-tanítók:

1. Dersi István 1737. Bözöd-Ujfaluból jött. 1738-ban Siménfalvára teszik.
2. Vári Pál 1748.
3. Raffaj Sámuel. 1772-ben Marosszentkirályra megy papnak.
4. Kénosi Zsigmond 1772. Szentgericéről jön. 1775-ben Oklándra megy.
5. Isza Pál 1775. Csekefalváról jön. 1794., 1795. és 1799-ben Csekefalvi lakós, mert ez években ott kereszteltet.
6. Katona Sándor 1863—1904.
7. Benedek Mihály 1904—1920.
8. Kendi István 1920—1930.
9. Fazakas Sándor 1930-tól.

Jegyzet: Hosszu időn keresztül diákok vezették az éneklést. 1844 év előtt nem is volt orgona.

A fentiekben halvány vonásokban a székelykereszturi unitárius egyházközség multjából apró tükördarabokat állítottam a Keresztény Magvető olvasói elé. Vajha szerves egésszé dolgozná valamely ahöz értő emberünk!

E részletek szolgáljanak biztatásul arra nézve, hogy a jó Isten az igazakat és a Benne bizókat soha se hagyja el. *Péter Sándor,*
nyug. lelkész.

Az egyház és az állam.

A régi és mindig modern probléma a *civitas dei* és *civitas humana* kérdése került az idei nyáron Fanő szigetén Dániában üléselő protestáns világmozgalmak érdeklődésének középpontjában. A *Life and Work* és a *World Alliance* mozgalmak közös ülése, melyen a római katolikus kereszténységet kivéve, az összes többi keresztények képviselve vannak, azzal a kérdéssel foglalkozik, melynek ma szomorú és mindnyájunkat egészen közeliől érdeklő aktuálitása van. Nemcsak az egyházi élet benső kérdéseivel foglalkozó embert, hanem mindenkit, keresztényt és nemkeresztényt egyaránt érdekel az a harc, melyet a szovjetunió folytat a kereszténység ellen s az a küzdelem, mely a nemzeti szocialista német birodalom protestáns egyházai és a birodalmat irányító párt között napjainkban is folyik. Az egyház és az állam problémája, ma igazán a mának a kérdése, talán ma még csak szomszédaink között, de holnap vagy holnapután már közöttünk is, saját vallásos életünkben égetően aktuális lehet. Az alábbiakban a kérdés jelen helyzetéről szeretnék néhány szót szólni.

A kereszténység Jézus születése után elindul a világba, lassan-lassan meghódítja a római birodalmat s a római pápaság világhatalma idején egyházállamot alkot. A római birodalom bukásával az egyre nagyobb hatalomra került frank és germán törzsek megtörik ezt a hatalmat, s saját birodalmukban államegyházzá teszik a kereszténységet. A reformáció új képre formálja át az európai térképet. A demokrácia elindulása, a polgárisodás az egyház életében is változásokat hoz létre. A felvilágosodást követő nagy idealista korszakot leváltja a feltörekvő realizmus korszaka, mely a XIX. század kezdődő nacionalista törekvésein keresztül elvezet bennünket a jelen korig. A nemzeti törekvések kiegyensúlyozatlan volta vezetett el a világháború kitöréséhez s annak befejezése sem hozta el a meg-

kivánt békességet. Az idők folyamán az egyház és az állam is változásokon ment keresztül. Az egyház célja ugyanaz maradt, csak eszközei és módszerei változtak meg. Az állami élet folytonos fejlődésen megy keresztül. Lassan-lassan eszköz és modus helyett öncéllá válik s totalitárius törekvései megvalósítása közben szemben találja magát a lelkek felett uralkodó másik hatalommal: az egyházzal. A feltörekvő állami élet gátat lát az egyházban, mely hatalmát és ténykedéseit korlátozza, mely megszabja hivei életét. Ideig óráig kontessziót kötve vele, békességben él mellette, de amikor elérkezettnek látja az időt reá, akkor szembe fordul vele s félre akarja tolni saját utjából.

A világháboru utáni modern életben először a szovjetunió területén csap össze az állam és az egyház. A világhatalmi álmokban ringatózó szovjet ellenséget lát az egyházban. Államélete első idejében megpróbálja eszközként céljai szolgálatába állítani, hiszen önállósítja az ortodox egyházat és működési szabadságot biztosít a protestántizmus számára. Nem sokkal azután azonban rettenetes elkeseredett harcba fog az egyház ellen s azt felekezetre való tekintet nélkül üldözi, létalapjában akarja megsemmisíteni s naiv elképzelésében azt gondolja, hogy az egyházi élet megsemmisítésével, templomok bezárásával, a vallásos szertartások kigunyolása és nevetségessé tétele révén magát a végső alapot: Istent is meg tudja semmisíteni.

Az imperialista-kapitalista német birodalom a világháboru után teljesen összeomlott. Esztendőök hosszú során keresztül a német nép állandó vergődés és vivódás között élte életét. Nehezen találta meg államélete kibontakozásának utját. Sok ösvényen indult el, míg végre a nemzeti szociálista államelgondolás új csapásán egészen rövid idő alatt újra erőre és öntudatra ébredt. A harmadik birodalom új elgondolásokon épült fel és új embereket állított a harcba. A fiatalokat, a holnap embereit. A feltámasztott ember-millió személyiségen keresztül nagy és hatalmas lett az állam: a birodalom. Egyéni életük célkitűzéseit alárendelik a németység nagy és hatalmas célkitűzéseinek. A ma szenvedéseit és lemondását elviselik egy jobb jövő reménységében. A reménység pedig a nagy német birodalom. A régi s most is tagadott és titkolt, de újra kísértő álom. A megújhodott életforma a társadalom különféle rétegei számára teremt életlehetőséget, szociális elgondolása szép és sikerrel kecseg-

tető, munkásságát pedig a német személyiséggé felduzzasztott egyénen keresztül akarja elérni s itt ezen a ponton találkozunk az egyházzal, mely a maga híveit Jézus nyomdokában Isten szolgálatára neveli. Az egyesített német protestáns egyház, külsőségeiben nem más, mint az egyes tartományi egyházak önállóságának megsemmisítésével egy közös német protestáns egyház létrehívása, valójában pedig nem egyéb, mint eszköz és tétel arra, hogy a német keresztények mozgalmá az egyház falai és keretei között is, a nemzeti szociálista állam eszméiért harcolhasson. Negyven millió német protestáns testvérünk harcának fejlődését napról-napra figyelhetjük. Kétségtelen, hogy vannak érdemei a német keresztények mozgalmának, mint ahogyan elismeri hibáit a hitvallásokhoz híven ragaszkodók serege is. A harc az állam és az egyház között német földön is áll. A harc eredményét megjósolni nem lehet. Azt majd a jövő fogja megmutatni.

Mi a keresztény ember álláspontja az egyház és az állam harcában? volt a fanói konferencia problémáinak teológiai kérdése. Hogyan egyeztesse össze a kettőt, vagy melyiknek biztosítson elsőbbséget a másik felett. A protestáns világ megadta a feleletet, amikor Isten alázatos szolgálóiként lelke mély fájdalomának adott kifejezést, hogy Jézus szellemének igazi követőit német és orosz földön bántalmazások érik, amikor keresztény embernek meggyőződéséért keresztet kell hordoznia, járnia a Kálvária útját.

A harc további része állam és egyházpolitikai kérdés. Mélységes fájdalommal szemléljük, hogy nem keresztény szellemben irányítják egyesek két igen hatalmas és sokra hivatott európai nép sorsát. Bizunk az örök jó diadalában, mely a szenvedések tüzeiben megtisztított lélek számára meg fogja teremni az igazi lelki szolgálat gyöngyeit. A harc a földön áll az egyház és az állam, az ember és az ember között. Az ítéletet amugy sem mi, s nem ezen a földön, hanem a lélek birodalmában az örökkévaló egy Isten fogja felettünk elmondani.

Ferencz József.

A szószék és a tömeggondolkozás.

Minden egyházi életnek alapja a gyülekezet, mely a papból és a hívekből áll. Ez a felosztás pillanatra, talán, nem látszik annyira fontosnak, de ha jól elgondoljuk, az unitárizmus minden demokratikus felfogása mellett is kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy a lelkész és a hívő, a papság és a tömeg, a szószék és a tömeggondolkozás között különbségek vannak. Sokat gondolkoztak már azon: hogyan lehetne a különbségeket eltüntetni s hogyan lehetne a vallásos és lelki kérdésekben olyan egységet teremteni, amely magán hordozza az egyház eszményeinek, meggyőződéseinek közös jellemvonásait? A figyelem mindinkább a papságra terelődött. És ez érthető, mert az egyháznak ő a szószólója; ő van a szószéken a tömeggel szemben. Lassanként mozgalom indult meg, amely a papság megfelelőbb kiképzésére irányult. Így jutott mind nagyobb jelentőséghez az egyháztársadalomtudomány. A cura pastoralis (a lekipásztori gondozás) új irányai szintén így születtek meg. Ezek a hívő léleknek mélyrehatóbb megvizsgálását akarják elvégeztetni a pappal.

Az alábbiakban arról lesz szó, hogy a pap mi módon ismerheti meg a tömeg gondolkozását, lelki szükségleteit és a leszűrt eredmények alapján, hogyan lehet egyházának meggyőződéses szónokája?

Nagy általánosságban az emberek megelégszenek, ha olyan papjuk van, aki az egyházközség körül tevékeny munkát tud kifejteni, aki a gazdaság elrendezésében megállja a helyét. Mi azonban többet várunk a paptól! Neki lelkivezetőként kell szerepelnie a tömeg gondolkozásában! Ezért őt alapos bírálat alá vesszük. A legelső dolog, melynél megállunk, a vasárnapi egyházi beszéd. Itt azonnal kifogást emelünk egyénieskedése ellen. Vigyázniia kell a papnak, hogy mennyire viszi a gyülekezet elé személyes meggyőződéseit, nehogy káros hatással legyenek annak értelmére és öntudatára. Nem lehet a pap erénye az, hogy tulságosan előre haladjon gondolkozás tekintetében gyülekezete előtt; valamint az sem, hogy mögötte messze elmaradjon. Csupán hiveinek kívánságairól sem emlékezhetik meg anélkül, hogy rá ne mutasson szükségekre.

Most már az a kérdés, hogyan ismerheti meg a pap gyülekezetének szükségait és hogyan tudhatja meg azt, hogy milyen természetű témák iránt érdeklődnek hívei?

Három kipróbált módszer van.

Az első: „a dolgokról való kikérdezés“. A pap, röviden, rámutat a tárgyra; megvilágítja az eszméket és azután megkérdezi, vagy megkérdezteti néhány hívét, hogy mely dolgok iránt érdeklődnek s amely dolog legjobban megragadta figyelmüket, arról fog beszélni. E módszer nagyon közvetlen, hátránya csak az, hogy a nagy többség érdekei és érdeklődései háttérbe szorulnak egyesekéi mellett. Azután a kérdések csak magukban nem elégségesek, mert a nép meg akarja vitatni azokat.

Ezért sokan célravezetőbbnek tartották a második módszert „az egyházi beszédnek tömegmegtárgyalása“-t, miután a pap elmondta azt. E felfogás szerint a prédikáció eszköz lesz egy bizonyos tömeghaladásban. E módszerrel a pap alkalmat adhat gyülekezetének arra, hogy tanuljon s megértse egyháza tantételeit. Gyakran az érthetlenségek így érthetőkké válnak, az ellentétes felfogások kiegyenlítődnek s ha a viták önzetlenül folynak le, az elhallgatott célok és vágyak felszínre kerülnek. Azonban ennek a vitatkozó módszernek is vannak fogyatékságai. 1. Azok, akik megvitadják az egyházi beszédet, szétrombolják e vallásos szolgálat esztétikai hatásait (t. i. „a beszéd a művészet tárgya“!) 2. A pap védekező álláspontot foglal el a vitatkozásban, amelyre őt sokkal jobban kiképezték, mint a vele vitatkozókat. Ennek ellenére „tudománya háttérbe szorul az ők előítéletükkel szemben.“ 3. A vélemények közötti különbségeket kiélesíti s ezzel a lelkeket szétválasztja egymástól.

A harmadik módszer, amit legalkalmasabbnak tartanak arra, hogy a papot egyházának igazi szószólójává avassa, a következő: gyűjtsön a lelkész, esténként, vagy bármely alkalmasabbnak vélt időben, maga körül kis számú csoportot — gyülekezetének hívei közül — hogy elbeszélgsesen velük arról a tárgyról, vagy tárgykörről, amelyet később ki fog fejteni egy egyházi beszédben. Ez a bizonyos számú csoport esetről-esetre változni fog, mert abban mindig újabb és újabb emberek jelentkeznek. A tapasztalat azt mutatja, hogy örömezt jönnek el erre a megbeszélésre, mert mindenkinek van problémája, amit meg szeretne oldani. Ez a módszer képessé teszi a papot arra, hogy mindig aktuális kérdéseket vá-

laszthasson prédikációi tárgyául, amelyek mindenkit érdekelnek. Ezzel elérjük azt, hogy nem lesznek többé üres templomok, mert az emberek érdeklődését előre felébresztettük a következő prédikáció iránt. Hiba ebben a módszerben is van. A lelkész, aki a fenti, estélyi megbeszéléseket tartja, csak nagyon nehezen tud belenyugodni abba, hogy valamit is feláldozzon e módszer sikeréért azokból, amiket ő annyi forrásból merített.

Még hátra van, hogy szóljunk egy pár szót a mai, modern eljárásról, amely a szószéket a tömeggondolkodás kiindulópontjává akarja tenni. Ezt legtöbbször úgy gondolják kivihetőnek, hogy a papoknak még akadémiai kiképzetésük ideje alatt alkalmat kell adni egy közös világnézet kialakítására, hogy ennek alapján később meg tudják kapni a kapcsolatot a szószék és a padszékekben ülő nép között. És még van egy fontos dolog. Rá kell venni a fiatal papokat arra, hogy megismerjék, tanulmányozzák azt a közösséget (várost vagy falut), amelyben ők annak történetét, népies hagyományait, a jövedelem forrásait, társadalmi szokásait, érdekének társadalmi utait, népies irányzatait és valószínű jövőjét a szószékre fogják vinni. A lelkész eme munkájában nagy segítségére vannak a kutatás modern módjai. E kutatás alapján oda juthat, hogy egy éven belül többet fog tudni egyházközségéről, mint az a pap, aki öntudatosan sohasem törekedett saját városának, vagy falujának megismerésére.

E módszer kitűnő eszköznek bizonyul arra, hogy a pap határozott utat jelöljön ki népének, amelyen biztos kézzel vezesse a szószékből. Prédikációiban elő fogja tárni hiveinek meggyőződéseit a közösségre vonatkoztatva. Modern lelkésszé lesz, akit érdekelni fog a város (falu) élete és a nép érdeke. Le tud ereszkedni a néphez. Mindene lesz minden ember számára. Egyházközségét egy családdá fogja átalakítani és úgy fogja rendezni napi ügyét, mint szívének és lelkének ügyét.

Mély és szent papi hivatása mellett, fel fognak magasztosulni prédikációi is. Amikor beszél egyházának a szónoka lesz („az egyház beszélvén általa“). Kielégíti mindenkinek az érdeklődését, reményeit és álmait.

A szószék és tömeggondolkodás ezek szerint megtalálja az utat a kiegyenlítődés felé. Ahol találkoznak egymással, ott létrejön az egészséges egyházi élet, amelyben az egyház maga fog prédikálni. (Angolból.)

Nagy Zoltán.

A liverpooli vita folytatása.

Folyóiratunk tért szentelt annak az érdekes vitatkozásnak, amely abból indult volt ki, hogy meghívásra a liverpooli nagy anglikán katedrálisban Redfern unitárius lelkész és L. P. Jacks nyugalomba vonult unitárius tanár prédikáltak. Egy anglikán fő ur: Hugh Cecil lord feljelentést tett a yorki érsekhez a liverpooli püspök ellen, hogy ezeket az eseteket elnézte. Az eddigi eseményeket ismertettük. Most az azutáni eseményeket ismertetjük. Az ügyben az érseki tanács (Convocation) döntött jelen év június hó 7-én tartott gyűlésén. A vádat Hanley Henson Dorham püspöke képviselte. A vádra Dr. David, Liverpool püspöke felelt, aki a Redfern meghívását nem helyezte, mert Redfern rendes istentiszteletben végzett szolgálatot s ígérte, hogy ez többet nem fog előfordulni, ellenben a Jacks meghívásáért teljes felelősséget vállalt, mert az ő szereplése rendkívüli istentisztelet idejében történt, és szenvedélyesen védte az álláspontját. A tanácsban 14 püspök közül 12 a vád értelmében szavazott. A tanács egészen magáévá tette a Cecil lord felfogását s kimondotta, hogy akik nem állanak a niceai hitvallás alapján, akik nem hiszik, hogy Jézus igaz és örökkévaló Isten, aki azért jött le az égből, hogy minket üdvösségre vezessen, akik nem a szentháromság nevében keresztelnek, azok nem keresztények, azokkal nem is lehet együtt működni. Ebből a határozatból az következnék, hogy az anglikánok és unitáriusok között minden kapcsolat megszakad. De nem úgy történt. Június hó 17-én a rendes istentisztelet ideje alatt Dr. T. A. E. Davey kanonok egy nyilatkozatot olvasott fel, mely szembe helyezkedett az érseki tanács határozatával s melyet megküldöttek Jacksnek is. E nyilatkozat a következő szavakkal végződik: „Bármi történjék is, bármily következmények legyenek is, mi nem tudunk s nem is akarunk visszafelé menni azon az uton, amelyen az ön segítségével előre haladtunk.“ Ugyancsak hasonló értelmű levélben fejezte ki álláspontját Redfernnel szemben is a katedrális előljárósága. Azután ismét fordult elő eset, hogy anglikán szószékre unitárius lelkészt hívtak meg prédikálni. — A Cecil lord buzgósága tehát kárba ment, mert ma Angliában az eretnek üldözést senki sem veszi komolyan, még tán az üldözők sem.

(bp.)

I R O D A L O M.

Hegedüs Loránt: „Uram Jézus!“ Budapest, 1934. 8° 88 old. Sylvester R. T. kiadása.

Ravaszh László a könyvhez írott „Előszó“-ban ezeket írja: „Bizonyágtétel ez a könyv, egy ragyogó és magányos elmének Jézussal való találkozásából fakadt, forró emberi lira. Ezért mert egyéni; egyetemes; azért, mert őszinte: igazi; azért, mert az ihlet pillanatából született: örökre érvényes.“ Ennél találébb jellemzését nem igen adhatjuk ennek a könyvnek, amelyben egy nemesen érző és mélyen gondolkozó lélek tárja előnkbe a maga vallásos világát. Két sarkpontja van ennek a világnak: a Biblia és Jézus. De a biblia is azért első rendű érték, mert benne Jézus szól hozzánk. A hittanok és teológiai magyarázatok helyett egyenesen oda viszen az eredeti kuforráshoz, ahonnan az örök élet vize csörgedez. A biblián keresztül látja Jézust s minket is viszen magával, hogy lábaihoz ülve hallgassuk beszédét. A bibliához vezető utakon vannak egyes kitérők, amelyeknek rendeltetését nem értjük, de minden esetben olyan fennkölt magyarázatokat kapunk, hogy benne megnyugszunk, mert érezzük, hogy a cél nincsen eltévesztve. Minden sorából a megértés és szeretet beszél. Valóban az ihlet pillanataiban született ez a könyv. Olvasása gyönyörűséget és lelki gazdagodást jelent.

Fikker János: „Bevezetés a vallás lényegéhez“. Füßnyomda, Torda 1934. 153 old. 16°. A napokban új könyv jelent meg ezen a címen az unitártus könyvpiacón. Szerkesztője egyik fiatal papunk. A könyv nálunk egészen új a maga nemében. Valásfilozófiai munka, mely felöleli a vallás-kutatás minden ágát, módszerét, célját. Végig vezet a primitív ember elgondolásától a nagy vallásos egyéniségek bizonyágtételéig a vallásra vonatkozólag. Perspektívája felöleli az ilyen irányú irodalmat és mintegy szintézisben egyesíti, habár sokszor csak nagy vonásokban. Rámutat a valás-kutatás gyakorlati fontosságára, valamint a vallás lényegére. A vallás külső megnyilatkozásai mellett rámutat létjogosultságára. Kitér arra a támadásra, mely az új lélektan részéről érte és éri a

vallást és ügyes dialektikával hártja el a támadás élet. Mély vallásos hit és meggyőződés csendül ki minden lapjáról s hite, meggyőződése mellett komoly elmélyedésről is bizonytságot tesz a könyv. Minden gondolkozó és érdeklődő ember figyelmét megérdemli e munka. Kiállítás, leszámítva a sok sajtóhibát, csinos. Megszerezhető szerzőnél, valamint az iratterjesztőnél. Ára 40 Lei. L. M.

McLachlan Herbert: *The Unitarian Movement in the Religious Life of England.*, London, 1934. I. kötet 317 oldal. — Az angol nyelvű unitárius történetírásnak az amerikai Wilbur professzor mellett Gordon Sándor elhunya óta legszorgalmasabb és legtehetségesebb munkása McLachlan, a manchesteri Unitarian College dékánja. Az angol unitárizmus történetére vonatkozóan már számos tanulmánya jelent meg. Ebben a munkában hallatlan szorgalommal és nagy pontossággal gyűjti egybe azok az ezerfelé szétszórt adatokat, melyek az angol unitárizmus mozgalmán keresztül 1700 és 1900 között Anglia vallásos életében a biblikus gondolkodásban, a különféle intézetekben, iskolákon és egyetemeken, folyóiratokon és a tudományos irodalom minden ágán keresztül megnyilatkoztak és jelentőséggel bírtak. Az angol unitárius gondolat erejét, értékelését és megnyilatkozásait ismerteti ez a munka, melyet pár sorban áttekinteni nem lehet, de mely az angol unitárizmus tanulmányozásánál mindenki számára nélkülözhetetlen. Várjuk a második kötetet, mert ennek kora érdeklődési körünkhöz sokkal közelebb áll, mert a XIX. és XX. század általunk is jobban ismert angol unitárius gondolat megnyilatkozásait fogja felölelni.

Ferencz József.

Holt V. Raymond: *Progress and Christianity.* London, 1931. 64 oldal. Angol unitárius testvéreink könyvkiadóvállalata a Lindsey Press 30 kötetből álló sorozatot indított el, mely a vallás modern szükségéivel és problémáival kíván foglalkozni. A sorozatot az oxfordi Manchester College nagy tudású történészprofesszora szerkeszti s a fenti címen ő írja a sorozat első kötetét. Röviden világos előadásban három részre osztva foglalkozik a haladással s annak a kereszténységhez való viszonyával. A haladás természete, ténye és folyamata alkotják fejtegetései megállóhelyeit. A modern civilizáció napról-napra új kérdések elé állít, melyekkel vallásos keresztény életünkben foglalkoznunk kell. A szociális igazságok és a lélek mélyén élő hit emberi életünk alkotóelemei. A haladás szelleme egy úton kell, hogy járjon a kereszténység szellemével. Ma áll a harc s annak eldőlését a jövőendő fogja megmutatni. A sorozat többi megjelent érdekes kötetei is megérdemlik a részletesebb ismertetést. Anglia legkonzervatívabb napilapja a Times, irodalmi mellékletében a sorozat méltatásakor megállapítja, hogy ezek a dolgozatok az unitárius keresztény elgondolást tartalmazzák, anélkül, hogy egy felekezeti kimondott propagandairatainak kellene őket tekintenünk. A ma vallásos és erkölcsi életének hű tükrői.

Ferencz József.

KÜLÖNFÉLÉK.

Olvasóinkhoz. A közeledő karácsonyi és újévi ünnepek alkalmából testvéri szeretettel köszöntjük olvasóinkat, s kívánjuk, hogy a mai aggodalmakkal teljes időkből az ünnepek hozzanak békességet, keresztényi hitet és testvéri szeretetet a lelkekbe. Egyben kérjük, hogy folyóiratunkról is megemlékezni sziveskedjenek s anyagi és szellemi támogatásukkal lehetővé tenni, hogy az evangélium igazságainak minél szélesebb körben lehessünk magvetői.

A lelkészi kongrua A vallásügyi miniszter értesítette egyházi főhatóságunkat, hogy az unitárius lelkészek kongruáját 1935. január 1-től kezdve 100% kal felemeli. Lelkészi karunk nehéz éveket élt át amaz igazságtalan eljárás miatt, amely kongruánkat annyira leszállította, hogy a megélhetés súlyos gondjai alatt roskadoztunk. Emiatt csak nagy önfeláldozással és lemondással tudtuk hivatásunk lelki terheit is hordozni. Nem mondjuk, hogy most már a célt elértük s független és anyagi gondoktól mentes életet élhetünk. De mégis jól esik ez a gondoskodás, amely némi könnyebülést jelent s újabb erőforrás, mely hivatásunk betöltéséhez hitet és biztatást ad.

Egyházi Főtanács. A folyó évi Főtanács ideje december elejére volt tervezve. Azonban a tanári és tanítói vizsgákkal kapcsolatban felmerült súlyos sérelmek és aggasztó nehézségek elkerülhetetlenül parancsoló kötelességgé tették, hogy a püspök ur és egyházi titkár a többi egyházak vezetőivel együtt Bukarestbe utazzanak s több irányú kihallgatást eszközöljenek ki, ami hosszabb időt vett igénybe. Ezért a Főtanácsot, a közbejövő ünnepek miatt a jövő év elejére halasztotta az E. K. T.

Kovács Imre nyugalmába ment. Alig tudjunk elhinni, hogy ez a pályáját szerető, hiveiért élő s azoktól is kedvelt lelkipásztor

letette a palástot, amit több mint 40 éven át hűséggel és becsülettel hordozott, anélkül, hogy azon foltot ejtett volna. Benne a nyílt és világos értelem nemes szivjósággal, a meleg vallásos érzés tiszta ítélettel, a mély hit józan gondolkodással, a komoly hivatásérzet humorral párosul. Ezek tették és teszik közkedvelté az egyházban, hivatalos kötelességei teljesítése közben és a társadalmi életben egyaránt. Tiszta és világos egyházi beszédei, melyek közül nem egy nyomtatásban is megjelent, valamint példaadó élete nyomában — hisszük — áldás fakad Szívünk szerint kívánunk neki hosszas, nyugodt és boldog életet.

A világbéke. Érdekes megállapítást közöl egy híres angol közéleti férfi a világbékéről. Az „Inquirer“ folyóirat olvasóiról megállapítja, hogy azok: 1. Mind békeszeretők. 2. A világbékét egy nemzetközi rendőrség felállítása biztosítaná a legjobban. 3. A ker. vallás, illetve Jézus mondása: szeresd felebarátodat... az egyetlen megoldási lehetőség a mai világ nyomorúságai közepette.

A világ a fegyverszünet 16 éves évfordulóját mindenütt nagy fénnel és pompával ünnepelte meg. Vajjon azok, akik ünnepeltek, gondolták-e, hogy az ember még „ezt az egyszerű fegyverszünetet“ is megszegte?! Gondoltak-e a japánok kínai inváziójára, a délamerikai háboruskodásokra, a népszövetségi játékokra, a Kellog-paktum sikertelenségére? Háborút, vagy békét akartak, vagy akarnak ünnepelni?!

A német evangélikus egyház értékes győzelmet aratott a nemzeti egyház fejen: dr. Müller birodalmi püspökön. Ismeretes még mindenki előtt az az elkeseredett küzdelem, melyet Müller birodalmi püspök folytatott az evangélikus egyházzal szemben egy német nemzeti egyház megalapításáért. Ezt a küzdelmet most maga Hitler kancellár döntötte el: kijelentette ugyanis, hogy ez az egyházi vita többé már nem érdekli és hogy az egyházi problémák elintézését ezentul magára az egyházra fogja bízni. Ezzel az a 400 éves szövetség, mely az evangélikus egyház és a német állam között van, felbomlik

Dr. Schweitzer Albert híres teológus „Vallásos tényező a modern civilizációban“ címmel előadást tartott a Manchester Collegében (Oxford). A közönség nagy érdeklődéssel hallgatta a híres teológus korszerű fejtegetéseit.

A remonstránsok október 28-án ünnepelték az amsterdami

teológiai szemináriumok alapításának 300 évfordulóját. A szeminárium nagyevű tanárai közül meg kell említenünk: Episcopus, Limborch, Le Clerc, Courcilles, Wetstein a XVII. századból, Trile, Groenewegen és Roessingh az elmúlt századból, akiknek termékenyítő hatását még ma is érzi a remonstránsok teológiája.

Papi ruha viselése A török kormány a nemzetgyűlés elébe olyan értelmű törvényjavaslatot terjesztett, amely a papi ruha viselését csak az egyházi szertartások alatt engedélyezte meg.

Jegyzet. A Tükördarabok stb. című cikkhez lapzártá után az alábbi megjegyzést kaptuk:

„Nagy Lajos ref. lelkész-esperes barátom a székelykereszturi ref. templom története c. közleményében azt írja, hogy 1630-ig a katolikusok áttérése folytán az unitárius kézre jutott templomot az unitáriusok és reformátusok közösen használták és külön volt templomi székjük, urasztali asztaluk és éneklőszék is.

Közben villongások támadtak, mely 15 évig is húzódtott. 1646-ban közösen, békésen megegyezett a két egyház, de az egyezés nem valósult meg és közben inkább a reformátusok által megépített új templom, mely 1644-ben használatban van a reformátusok által, melybe harangot az unitáriusok öntettek, maradt a reformátusok kezén, holott ezt kellett volna az unitáriusoknak átvenni és a régi templomot és új harangot a reformátusoknak.“ *Péter Sándor.*

A vallás és az idegbaj. Ranschburg Pál dr. budapesti egyetemi tanár és egészségügyi főtanácsos az ideges egyének egészségügyi szabályaiban a többek közt ezeket mondja: „Az idegesen terheltekben nem ritkán túlságosan kifejlődik a hajlamosság arra, hogy magukat a mindenség központjába állítsák. Minthogy pedig a világ kereke mégsem az ő kedvükért és az ő izlésük szerint forog, folytonos sérelmeknek vannak kitéve, melyeknek forrása sajátképen kizárólag az ő felesleges *érzékenységükben* keresendő. Ajánlatos, hogy erről a saját érdekében idején leszokják. Az ilyen érzékenységek igen gyakran önmagunkkal való elégedetlenségek halmozódásából erednek, melyeket szívesebben viszünk át másokra. Az ilyen hibás *önközpontosság* ellen jó a nagy természet szeretete, a művészet, a tudomány végtelen világa. E rejtelmes hatalmak körében megbántott egyéniségünk kivételesen nagy érzett baja és sérelme rendszerint hamarosan illendően eltörlődik. Akiben megvan a világ-egyetem kormányzó rendjének misztériuma s e megett az istenség-

nek, mint e rend egyetlen megnyugtató magyarázatának elfogadása iránt érzéke, sohse restelje minden tudományon túl e hitében és vallásában keresni és találni a hiányzó békességet". (Magyar Népegészségügyi Szemle II. évf. 4. sz.)

Marburg-Lahn. A világháború után ennek az egyetemi városnak teológiai fakultása képviseli a német modern vallásos szabadelvűség tudományos szellemét. Tudós tanárai közül többen részt vesznek az unitárius és szabadelvű keresztény világkonferenciákon. A prágai konferencián prof. *Otto* és prof. *Hermelink* előadásai komoly értéket jelentettek. Itt teológiánk jelenlevő tanáraival is barátságos kapcsolatot létesítenek. Ennek eredményeképpen három unitárius magyar lelkész, illetve teol. hallg. részére ösztöndíjat biztosítanak; 1928-29: Máthé Sándor, 1929-30: Ferencz József, 1930-31: Kovács Lajos. Barátsággal és szeretettel érdeklődtek egyházunk sorsa iránt, s ott tartozkodó fiainknak szeretettel gondját viselték. Az új német egyházi állapotok szomorú helyzetet teremtettek. A német keresztények egyháza reménykedett, hogy ennek a fakultásnak nagyrésztben világszerte ismert tanárait meg tudja nyerni mozgalma teológiai elmélyítése érdekében, s reménykedett ebben annál is inkább, mert ismeretes, hogy ez a fakultás nagyrésztben harcolt Barth Károly teológiai elgondolása ellen, mely a mai német keresztény mozgalmat ellenző konfesszióikhoz hiven ragaszkodó egyháztagok mozgalmának teológiai bázisa. A marburgi teológiai fakultás véleménye a német keresztények mozgalmáról lesújtó volt. Az eredmény sajnos a másik oldalon is megmutatkozott. Prof. *Rade* nyug. tanár, a *Christliche Welt* c. szabadelvű német folyóirat szerkesztője elveszti nyugdíját, prof. *Sodent* állásvesztésre ítélik, s fizetésétől megfosztják, míg prof. *Heiler* és prof. *Hermelink* büntetése a marburgi fakultástól való felfüggesztés és más kisebbjelentőségű egyetemre való áthelyezés. A szomorú tényeket őszinte bánattal regisztráljuk. *Rade* és *Hermelink* legmelegebb barátaink voltak. *Hermelink*, mint az egyetemi ösztöndíjtanács előadója, igen sokat tett értünk. Ma itt számunkra lehet, hogy hosszú időre minden lehetőség bezárult. Ennek a fakultásnak volt a tanára a gyakorlati teológiai irodalom nagy tudású művelője, *Niebergall* Frigyes, akinek elhunytát elkésve szintén feljegyezzük. Munkássága és gondolatai sok magyar unitárius munkában mutatkoztak. Kegyelettel fogjuk emlékét megőrizni. — Prof. *Otto*, akit szabadelvű világkonferenciánk

hollandiai titkársága kissé egyoldaluan könyvelt el a német keresztények barátai közé, Reich Gottes und Menschensohn csak nem régen sajtó alól kikerült könyvében is a vallástörténet világánál teszi vizsgálat tárgyává a régi és új hit igazságait. — A helyükön megmaradt marburgi tanárok közül csak a barthi teológia tehetséges fiatal kritikusat prof. *Siegfriedet* számíthatjuk a magyar unitárizmus közvetlenebb barátai közé.

Ferencz József.

Szabadság, ész, türelem. Dr. Earl M. Wilbur koppenhágai beszédéből ezen cím alatt egy vezércikket olvasunk a londoni *The Inquirer* szeptember 22. számában. E szerint a mai unitárizmus szó szerinti értelemben nem a Dávid Ferenc, a Channing, Parker sőt még nem a nem rég meghalt Martineau unitárizmusa sem. Idők folyamán vallásunk átalakult a mai gondolatnak megfelelően. Vallásos meggyőződésünket nem kötjük semmi konfesszióhoz, hanem három alapelv vezet, u. m. szabadság, ész, türelem. „Teljes szellemi szabadság a vallásban, nem pedig a hitvallásokhoz és konfesszióhoz való kötöttség; másodsor az észnek teljes használata a vallásban, a mult hagyományán való tengődés helyett, harmadszor előzékeny türelem a mienktől különböző vallásos nézetekkel szemben“. Továbbá felveti azt a kérdést, hogy mindezeknek milyen haszna van reánk nézve? A feleletet a következő bezáró szavakban találjuk meg: „Szabadság, ész és türelem három nemes alapelv és mi büszkéek vagyunk, hogy ezeket különösképpen magunkénak vallhatjuk. De amidőn ezeket teljesen megvalósítottuk, még nem teljesítettük vallásos misszióinkat, hanem csak előkészítettük az utat, hogy arra ráléphessünk“.

Pár szó a jobb és baloldali unitáriusokhoz. Kévekötes IV. 10 sz. „Kövendi találkozás“ címen Fikker János által közölt cikk nyomán, ifju lelkésztársaimhoz van egy pár szavam. Csodálkozom nagyon, hogy éppen lelkészek ilyen formában foglalkoznak az Isten fogalmával, hiszen azt már édesanyja karjai között tanulja meg mindenki, hogy „az Isten lélek és akik őt imádják szükség, hogy lélekben és igazságban imádják“ Ján. IV. 24. Ezt a nagy igazságot nem magyarázni, hanem hinni és érezni kell. Ennek érzése teszi az elhivatást — élek többé nem én, hanem él bennem a Krisztus — ez kötelez, élni másokért, mások boldogságáért, nem törődve azzal, hogy jól vagy rosszul megyen-e dolgunk, hanem teljesíteni mindig és mindenben Isten akaratát. Ez a mi elhivatásunk.

Mihelyt felvetjük Isten személyes „vagy nem személyes“ létét, abban a pillanatban észrevétlenül a hitetlenség útjára tévedtünk, isteni elhivatásunk megszűnt és a palást önként leesik vállunkról.

Egy vallásnak sincs olyan fájdalmasan szép multja, mint az unitárius vallásnak. Alapja a történelem folyamán kemény sziklának bizonyult, melyet megingatni a Báthoriak, Básta, Rákóczy György, Mária Therézia s az Entwurf kora sem tudott. Ez alapot tartunk meg, mert ez hozta létre azt a sok virágzó egyházközséget, a sok szép templomot, iskolát. Vigyázzunk, hogy ábrándjaink és álmaink kedvéért ne áldozzuk föl s ne tegyük kockára jövőnket, mert: „Szépdolog az a népszónoki tehetség, mely mindig a tömeg szájaizére tud beszélni az utca-szegeletek emelt köveiről, s mely a szabad-
elvűség csengő-bongó frázisaival mindig tovább és tovább halad, az eszmék folyton vékonyuló légkörébe, az elvont eszmék apostolai és martirjai mindig számíthatnak az érzékeny szivek rokonszenvére, de az ilyeneknek a gyakorlati élet rendszeren kevés hasznát szokta venni.“

Buzogány Kálmán.

Gyászhirek. *Fábián Józsefné szül. Izsák Amália* életének 68-ik esztendejében f. évi október 18-án Székelyudvarhelyen elhunyt. A szépet szerető s az eszményi célokért lelkesülő nő volt. Bár nem volt egyházunknak hivatalosan tagja, mégis a székelyudvarhelyi egyházközség történetébe beírta nevét, midőn egy étékes urvacsorai edénnyel gazdagította készletét. Emléke áldott. — *Kissolyosi Simó Pál*, unitárius egyházi tanácsos, az egyháznak éveken keresztül volt jószágfelügyelősi elnöke, f. é. okt. 10-én, élete 67-ik évében Kolozsvárt meghalt. A reábizott egyházi javaknak hűséges gondozója, családjának nemes lelkű atyja és támasza volt, aki — habár nem voltak édes gyermekei — három gyermeknek az édes apa szeretetével viselte gondját. Hűséges hitvese, gyermekei és unokái áldják emlékét. — *Szentgericzei Iszlay Albert C. F. R.* raktárnok élete 47-ik, boldog házassága 23-ik évében november 13-án Kolozsvárt elhunyt. Szelid lelkű férfi, hű hitvestárs, gyermekeiért küzdő és aggódó nemeslelkű édesapa hagyta itt e világot, aki a megpróbáltatások terheit keresztényi türelemmel s Istenben bízott hittel hordozta. Hű hitvese, 3 gyermeke és messze kiterjedt rokonság áldja emlékét.

Szerkesztésért felel: VÁRI ALBERT.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

AZ UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

SZERKESZTETTE:
VÁRI ALBERT.

LVI. KÖTET.

1934. ÉVFOLYAM.

CLUJ—KOLOZSVÁR,
NYOMTA „HERMES” NYOMDAVÁLLALAT
1934.

TARTALOM.

1. Egyházi beszédek.

	Oldal
Az új szövetség szolgálói. Vári Albert	198
Papszentelő beszéd. Dr. Boros György	206

2. Hittani és bölcséleti dolgozatok.

A liverpooli vita. Benczédi Pál	87
Quo vadis? Benczédi Pál	153
Az én unitarizmusom Dr. Iván László	244
Jézus álma: élet-lehetőség. Lőrinczi László	254

3. Életiratok, történelmiek.

Csifó Salamon. Lőrinczi István	1
Csifó Salamon temetése, Vári Albert, Kiss Tihamér	3
Elv és előítélet. (Eml. Halmágyi Sándorra). Pálffi Márton	6
A misztériumi vallások szerepe az őskereszténység kialakulásában. Ifj. Kovács Lajos	31, 115
Gál József. V. A.	38
Barabás András. Balázs András	39
Szertartások és vallási szokások az unitárius egyházban. Dr. Boros György	12, 71, 128
Brassai, mint kezdő természettudós. Dr. Ferenczi Sándor	82
Mikor és hogy lett az óvári protestáns főiskola unitáriussá? Dr. Gál Kelemen	179
Az énlaki és konstantinápolyi róvásbetűs felirat. Pálffi Márton	217
Az unitárius név és álláspont. Benczédi Pál	233
Tőkördarabok a székelykeresztúri egyházközség multjából. Péter Sándor	260
Brassainak a természettudományok körébe vágó dolgozatai. Dr. Ferenczi Sándor	146
Vas Domokos. V. A.	143
Osváth Gábor. V. A.	144

4. Nevelés- és oktatásügyiek.

Valóság és legenda a vallásos nevelésben. Balázs Ferenc	22
„Valóság és legenda a vallásos nevelésben“. I. Hozzászólás. Buzogány Kálmán	56

Tartalom.

	Oldal
II. Hozzászólás. Ürmösi Károly	57
III. „ Benedek Gábor	59
IV. „ Kritika vagy hit? Dr. Iván László	64
A tanuló ifjúság hangjának helyes használatáról. Dr. Gyergyai Árpád	186

5. Egyházi élet.

Elnöki megnyitó. Dr. Szent-Iványi Gábor	49
Vélemény az egyházi reform-tervezet tárgyalásához. Kovács Lajos	52
Az unitárius ifjúság szerepe a többi keresztény ifjúság soráiban. Dr. Iván László	122, 163
Uj világ küszöbén. Dr. Tóth György	105, 170
Lelkészfelszentelésünk. Dr. Ferenczy Géza	212
Az egyház és állam. Ferencz József	266
A szószék és a tömeggondolkodás. Nagy Zoltán	269
A liverpooli vita folytatása. (bp.)	272

6. Költemények.

Szüldővárosom temetője. Ürmösi Károlyné	11
Imádság. Ürmösi Károlyné	30
Janus Pannonius verseiből. (Fordítás). Pálffi Márton	94
Vizkeresztre. (Janus Pannonius költeménye). Fordítás. Pálffi Márton	253
Janus Pannonius verseiből. (Fordítás). Pálffi Márton	259

7. Irodalom.

Ferencz József: „Az Unitárius Misszióház tíz esztendeje“. Ism. 41. — Dr. Iván László: „Régi igazságok új köntösben“. Ism. 41. — Dr. Varga Béla: Hittani tanulmányok. Ism. 41. — Kolozsvári kalauz és címtár. (kl.) Ism. 42. — A Keresztény Magvető uj tárgymutatója. 42. — Áhitat kis könyve. Ism. 95. — S. Nagy László: A megtalált Isten. Ism. 95. — Dr. Boros György: Carlyle. Ism. 95. — Dr. Boros György: Püspöki jelentés. 96. — A székelykereszturi Unitárius Főgimn értesítője. Ism. 96. — Unitárius Értesítő. Ism. 96. — Dr. Boros György: Új theologia és unitarizmus. Ism. 145, 223. — A Keresztény Magvető uj tárgymutatója. 145. — Fülöp József: Fakírrá lesz a lelkünk. Ism. 145. — Gyallay Pap Sándor: „Parancsolom: Tűrni kell“. Ism. 146. — A kolozsvári unitárius kollégium története 226. — Gálfalvi Sámuel: Száznegyven év a sz.-kereszturi unitárius főgimn. történetéből. (bp.) 227. — Dr. Iván László: „A vallási és nemzeti eszme“. 228. —

Dr. Tóth György: „Uj világ küszöbén“. 228. — Dr. Iván L.: „Az unitárius ifjuság szerepe a többi ker. ifjuság soraiban“. 228. — Hegedüs Loránt: „Uram Jézus!“ Ism. 273. — Fikker János: „Bevezetés a vallás lényegéhez“. L. M. Ism. 273. — McLachlan Herbert: The Unitarian Movement in the Religious Life of England. Ferencz József. Ism. 274. — Holt V. Raymond: Progress and Christianity. Ferencz József. Ism. 274.

8. Különfélék.

Csifó Salamon emlék-alap. 43. — Hitler és a német protestantizmus. (bp). 43 — A templomkertek berendezése és ápolása. 44. — Schleiermacher. 45. — A szinmű és az egyház. E. J. 45. — Megalakult az unitárius cserkészlet. Erdő János. 46. — Lelki kutatások nemzetközi intézete. E. J. 46. — „Fordítók kerestetnek“. E. J. 47. — A liverpooli vita. B. P. 48. — Uj biblia. E. J. 48. — Irodalmi pályázat. 48 — Gyász hírek: 48, 104, 151, 232, 280. — Felhívás. 97. — Kérelem. 97 — Mikó Imre doktor. 97. — Uj lelkészek. 97. — Bihar. 98. — Gyallay Domokos a Petőfi Társaság tagja. 98. — Nyugalomba ment lelkészek. 98 — Nagybecsű ajándék a kolozsvári unitárius kollegium számára. Márkos Albert. 99. — Uj tárgymutatónk. 99. — Brassó. 99. — Az uj egyház és az uj Németország. Erdő János 99. — Vallás és nácionálizmus. Erdő János. 100. — „Az erkölcsi nevelés nemzetközi kongresszusa“. e. j. 101. — Egy kísérlet a vallásos nevelésben. e. j. 101. — Külföldi hírek. Ferencz József. 102. — Jehova Isten tanui. 103. — Olvasóinkhoz. 147, 275. — Felügyelő-gondnoki beiktatás a kolozsvári kollegiumban. 147. — Geréb Zsigmond nyugalomba ment. 147. — Lelkeszi jubileum. 148. — Szathmári János jogi dr. 148. — A felső fehérvári unitárius ifjuság. E. J. 148. — A kopenhágai kongresszus megnyitása. E. J. 148 — Rev. Hugh Warnok az unitarizmusról. E. J. 148. — Dr. Earl Morse Wilbur zárandoklást tervez. E. J. 148. — Adjunk unitárius szellemű bibliát népünk kezébe. Buzogány Kálmán. 149. — Redfern Lőrinc: A vallásos és polgári szabadságról. 150. — A brassói templom-ügy. 151. — Lelkészszentelés Sz.-Keresztúron. 229. — Tanévmegnyitás. 230. — Segesvár. 231. — Dr. Barabás Béla. 231. — A szabadelvű Kereszténység és Vallásszabadság Nemzetközi Társulatának XI. kongresszusa Kopenhágában. 231. — A lelkeszi kongrua. 275 — Egyházi Főtanács. 275. — Kovács Imre nyugalomba ment. 275. — A világbéke 276. — A világ a fegyverszünet 276. — A német ev. egyház 276. — Dr. Schweitzer Albert. 276. — A remonstránsok. 276 — Papi ruha viselése. 277. — Jegyzet. Péter Sándor. 277. — A vallás és idegbaj. 277. — Marburg—Lahn. Ferencz József. 278. — Szabadság, ész, türelem. 279. — Pár szó a jobb és baloldali unitáriusokhoz. Buzogány Kálmán. 279.

Nyilvános nyugtázás.

A Keresztény Magvetőre az utolsó nyugtázás óta a következő befizetések történtek:

Dr. Elekes Domokos 600, Major Sándor, Gálfi András, Lőrinczy Géza, Kiss Jenő, Zoltán Sándor 50—50, Taar Géza 100, Barabás Béla, Kelemen István, Kádár Lajos 50—50, Bartók Endre 100, Orbók Gyula, Biró Izsák, Benedek Mihály, Bedő Árpád, Bölöni Vilmos, Szász Dénes, Török Elek 50—50, Katona József 100, Teológiai Akadémia 200, Ürmösi Károly 50, Kolozsvári Koll. Nyakönyvtár 600, Zoltán Sándor, Barabás Béla, Bölöni Vilmos, 50—50, Katona József 100, Kelemen István, ifj. Kádár Lajos, Bartók Endre, Biró Izsák, Benedek Mihály 50—50, Dr. Lőrinczy István utján 5400, Pál Ferenc 200, ifj. Kádár Lajos 50, Szentmártoni Kálmán 100, Barabás Béla, Bartók Endre, ifj. Kádár Lajos, Bölöni Vilmos 50—50 Leu.

Tisztelettel kérem az előfizetési díjak és hátralékok be-
küldését, hogy a folyóiratot pontosan küldhessük.

Cluj-Kolozsvár, 1934. december 1.

Hadházy Sándor,
pénztárnok.

